• *Тарыхый көркөм баян*

Эркин Кыргыз Республикасынын Өкмөтү Ош шаарынын 3000 жылдыгын өткөрүү тууралу чечимге келди. Бул — өтө зор тарыхый окуя. Кыргыз элинин миң жылдарга созулган оор тарыхынын бир өзөгү Ош шаарынын жүрөгү аркылуу өткөн. Демек, Ош шаарынын тарыхы — кыргыз элинин да тарыхы.

Бул узак жолдо зор окуялар, аларга аралашкан, аларды жетектеген зор инсандар да өткөн. Андай инсандардын бири XIX кылымда жашап күрөшүп, Кокон хандыгынын баш вазири болуп өткөн Алымбек датка болуп эсептелет. Ал адамдын күрөш жолундагы эң кызык да, улуу да аракети Кыргыз Мамлекетинин Кокон хандыгынан бөлүп алуу болгон. Ошол жолдо алтын башы кеткен.

Алымбек Асан уулу (ал кездеги тартип боюнча жана ошол учурлардын официалдуу документтеринде Ибн Хасан-бий Алымбек деп жазулчу экен). болжолдоп карасак, XVIII кылым менен XIX кылымдын тогошкон жылдарында, кыязы, 1800-жылдарда Алайда (Гүлчөнүн Каргашка кыштагында) баргы уруусунан туулган. Атасы соодагер адам болгон. Антишине себеп ошол кездерде Орто Азия менен Чыгыш Түркстан, Кытай, Оогонстан, Хиндустан мамлекеттеринин аралыгында чоң соода байланыштары болуп, ал жолдор Кокон, Анжиян, Ош, Өзгөн аркылуу жүрүп, Алайды аралап өткөн. Чубашкан төө кербендери токтолуп, дем алып өткөн жайларда соода базарлары пайда болуп. Истамбул, Кабул, Кызыл-Коргон, Сопу-Коргон, Ак-Босого, Сары-Таш, ж.б.). бара-бара белгилүү кыштактар пайда болгон. Алымбек

гында. Алымбек-датка туурасында бироөз калыс сөз жок: ал — эзүүчү, ал — кан соргуч, ал — деспот, ал — ач көз, ал — куу ал — катынпоз (эки аялы болгон эмес ик...). ал — алдамчы, ж. б. бүткүл жаман сөздөрдүн баары ага ярлык кылып тагыла берген. Коммунист — окумуштууларыбыз сөгүп — сөздөөдөн да кайра тартышкан эмес

Ырас, окумуштууларыбызды ошол кездеги «тап» теориясы ошентип жазууга аргасыз кылгандыр. Эмичи? Эми деле ошо «теория» менен куралданган, дүйнөнү ошол призма аркылуу көргөн айрым окумуштууларыбыз калыптанган көз караштарынан кайталбай жатышкандыктары өтө өкүнүчтүү. Ушул жерде алиги эзүүчү, деспот, мансапкор, дүйнө менен көп жер алып, байлыгы да ташып турган чакта, келечек жары Курманжан туурасында, анын чыгыш-мусулман кыздарына түк мүнөздүү эмес жоруктарын (кадамдарын) угат да кайдыгер кала албайт.

Бу кезде Алымбектин аялы да, балдары да бар болучу. Бирок аялы, кыязы, көңүлүнө жага бербечү беле, же өз самаганынчалык эмес беле же бир нече аял алуу андагы азаматтардын мартабасын көрсөтөт беле, кыскасы, Курманжан кыздын кабары жаш датканы аябай кызыктырды.

Курманжан-кыз Ош шаарынан көп алыс эмес, Жапалак кыштагындагы Маматбай деген адамдын кызы болгон. Ал өз оокатына өзү тың адам эле. Атасы кызын бешиктеги кезинен бай жерге сөйкө сала кудалашып, калың үчүн мал-пулун аябай алган. Той өткөрүлүп, Курманжан-кызды көчүрүп барышат. Кыз өз күйөөсүн ошондо көрөт — заматта көңүлүнө жакпай калат. Кыз эми кечки келиндин милдетин аткарууну ойлобой, кантип болсо да качып чыгуу жагын ойлой баштайт.

Кыз кечке жуук сыртка чыгып, мамыда аса байланып турган күйөөсүнүн күлүк атын минип качат. Мерчемдүү жолдорду улап артынан куугун түшөт. Кыз жел менен жарышпа, тынымсыз качып кете берет. Би-

зуп, алдын-ала даярдалып коюлган аппак чыныларга кымыз куюп,

— Жол келип чаңкадыңыздар, меймандар. Кымыздан жутуңуздар, — деп узатты. Кыздын ак манчасынын учу өзүнүн манчасына чыны астында бир тийишип өткөндө, зырп эткен бир күч Алымбектин жүрөгүн аралап кетти.

Кечке жуук Алымбек ала келген Казий Курманжан-кызды өргөөгө чакыртып, шарият боюнча суроолор берип, кыздын жоопторун угуп жатты. Алымбек болсо жүккө жөлөй коюлган кучак-кучак пар жаздыктарга чыканактап, жигити алтын саркаанасына тамекиден көп басып, анан аябай бышытып келген жез кумгандуу чылымынан куркурата түтүн соруп, кембагалдын кепесинен чыккан көк түтүндөй коюу түтүндү асманга үйлөп, көздөрү ымыр-чымыр кайфка келип, кыздын Казийге берген жоопторун тыңшады.

Казынын сабалдарын, ага Курманжандын жоопторун бүгүн түк тактоого мүмкүн эмес, бирок болжолдоого болот: Сен эмне үчүн салт буздуң? Атаң кудалашып берген эриңди неге таштап качып кеттиң? Неге сен шарияттын шарымын буздуң? Сен күнөөкөрсүң, өз жоруктарың менен бүт кыздарга

далдары жашырын бүтүм (заговор) уюштурушту. Бу түмдүн башчыларынын бири Алымбек-датка эле. Бу түм ийгиликтүү ишке ашып, Шералы-хан тактыдан кулатылды, анан өлтүрүлдү... Анын ордуна хан тукуму Мурад-бек хан көтөрүлдү. Алымбек баш вазир болмок, бирок тактыда ал 7 гана күн отурду. Ушул шартта кубаттуу амалкөй Мусулманкул күч курап, жаш Кудаярды хан жарыялатты. Мурад-бекти колдогон кыргыз «жакшылары» өлтүрүлдү, калгандары качты. Акыркылардын арасында Алымбек-датка да бар эле. Ал Ош тарапка кетти.

Ошентип, жаш Кудаяр-ханга Мусулманкул регент (аталык) жарыяланып, бүт бийлик анын колуна өттү. Алымбек экөөнүн жылдызы жакын эмес эле.

1845-жылы Ошто чыккан белгилүү көтөрүлүштү негизинен Алымбек-датка уюштурган деген кеп бар. Ошондо хан ордосунун эң кубаттуу адамы Мусулманкул Ош козголоңун аёосуз басууга кыжырданып жөнөйт. Мындай кабарды ордо жактан алыс Алайда жатып уккан Курманжан шашылыш түрдө Алымбекке келип билдирет. Анткени алдын ала Алымбекти алаксытып турууга Мусулманкул жиберген бир нече даткалары, бектери бар эле. Бирок Алымбек аялынын кабарына макул болбой. Мусулманкулдун юлуна каршылык көрсөтүү

Шабданбай АБДРАМАНОВ

бара-бара белгилүү кыштак тар пайда болгон. Алымбек 13—14 жаштарынан тарта эле атасынын соода иштери не кошулуп, Кашкар, Жаркент, Ташкен, Самаркан, Бу хара, Кокон сыяктуу ошол доордун өнүккөн шаарларын да болуп (Истамбул, Кабул, жактарга чейин болгон деген сөздөр айтылат экен) байлык, бийлик жөнүндө эрте ойлонууга мындай тур муш шарты эрте түрткөн. Адегенде өз үйүндөгү жал данма молдодон, анан медре седен билим алгандыгы ай тылат.

Алымбек мүнөзү жагынан жаштайынан курч чыгып, 16—17 жаштар курагында эле теңтуштарынан жоро курап, аш-тойлордо көкбөрү тартып, ат чаап, эңиш-күрөштөр уюштуруп, жаат талашуу чатактарына да ара лаша баштайт. Оозго кирет. Муну менен гана чектелбестен, жыйындарда төрөндөп бийлик кылган Кокон хан лыгынын мындагы бийлик өкүлдөрү менен кагылыша да баштайт. Бир жолу хан дын бир курам зекетчилери менен кагылышып, аларды өз жигиттери менен сабап, жыйган байлыктарын элге таратып жиберет. Экинчи бир кагылыштарда хан сар баздарынан өлгөндөрү да болот. Зекетчилерди өткөр бой да коюшат. Анткени алардын аракеттерин эл колдоп турган эле. Айрым учурларда эл Кокон бийлик терине баш ийбей да коёт. Мындай шарттарда тоо кыр гыздарына катуу чыгуу менен баш ийдирүү да кыйын дыгын хан сезет.

Мына ушундай шартта Мадали-хан (1822—1842) Алымбекти чакыртат, зыян кылбастыгына убадасын жи берген. Таанышат, сүйлөшөт. Жаш мырзанын чечкин дүү мүнөздөрүн, акыл-эсин, максаттарын билет. Бул адам менен хан иштерин ал тарапта жүргүзүүгө боло руна хандын көзү жетет... Мындай байланыштар күчөйт. Мырзага милдеттер жүктөйт. Ишенимдери атка рылат. Ошондо хан 30 жаш

Шабданбай АБДРАМАНОВ

Кыргыз Республикасынын эл жазуучусу

АЛЫМБЕК

АНЖИЯНДЫН АКИМИ

көр ж. б. деген коммунист тик айыптоолорду. ярлыктарды үстүргөн болсо да аз-аздап талдап көролучу. Ким эле байлыкка умтулбаган? Ким эле бийликке умтулба ган? Бул психологиялык ка тегориялар адам баласы айбандан бөлүнүп, акыл-эси не кире баштаган мезгилден тарта эле, анын табийгаты на биротоло сиңип, таптакыр бөлүнбөс болуп калган касиеттер эмеспи...

Ошо жыйынсыган коммунисттерди эле эске ала коёлучу: кайсы райком-обком дун, кайсы Борбордук Комитеттин секретары бийлигин де дагы жогорулабай коёюн деп ойлогон эле? Кимиси байыбайын деп чыккан? Кайсы партократ тутам-тутам паралар алып, бирин жогорулатып, бирин баспай койгон жок? Баарын көрүп туруучубуз, баарын билип туруучубуз, бирок айта алуучу эмеспиз. Антсек анда «антипартиячылбыз», «антисоветчибиз» антебиз деп далай ларыбыз куугунтуктарга калып, далайларыбыз камактарга түшүп, далайларыбыз атылып-согулуп кеткенибиз жокпу? Ал турсун, коммунисттик, орустун кызыкчылыкка шектенип койгондор ду «бул оору экен» деп,

рок артынан куугун жакын дайт. Аларды адаштырыш үчүн аттан түшүп, аны жол боилото айдап жиберет да сай тарапка бой уруп, бадал-токойлорду аралап изин суутат. Анан аердеги бооруке р адамдардын жардамы менен үйүнө жетет.

Атасы мындай ойдо жок жорукту укканда, чалкасынан кете жаздайт. Ак баталашып баштаган өз тоюн, келечек кут үйүн, ак никелешип жаткан эрин таштап качуу деген сөз ал кездеги салт-санаа үчүн эмне эмес эле? Бул жорук элибиздин үрп-адатына сыябы да мусулман динибиздин талапта рына сыябы? Эми эл ичинде барк-баасы бар Мамат-бай тааныш-тамырларынын жүзүн кантип карайт? Кантип эми өз катарынын алдында сөз сүйлөй алат? Кепке кем тик, сөзгө сөлпүк, болбоду бу... Ал ачуусун тыялбай турган шарттарда уулу кирип, «Ата, ушундай болуп калыптыр. Ачууңузду жутуңуз. Кыздын да ачуусу бир аз таркасын, ойлонсун. анан кийин жыйынтыкка келер. Антпей кыстай берсеңиз. мүнөзү көк кызыңыз жаштыктан улам жаман кадамдарга барып жүрбөсүн...» деп атасын жубатып токтот

жаман жорук көрсөттүң, ал үчүн шарият атынан катуу жазаларга татыктуусуң.. ж.б.

Бул ат көтөргүс оор суроолорго К[illegible]манжан-кыз кантип жооп берип кутулду экен? Болбосо бул күнөөлөрү үчүн шарият шарымы аны атка сүйрөтүп өлтүрүүгө да чечим чыгартып коюшу мүмкүн эмес беле! Жемиң бутактуу шарият шарымы алдында адамдын керт башы. анын тагдыры кымбат, баасыз экендигин акылдуу кыз көрсөтө алды бекен?

Алымбек-датка эч кандай сыр билдирбей, эртеси аттанып кеткен. Анан ал Курманжан-кыздын кайнатасы Кулисаттарды жана «күйөө баланы» чакыртып, алар менен сүйлөшөт. Алар кыздан ажырап калгандыгына эмес, кеткен мал-пулуна түтөп туруш кандыктарын көрөт. Ошо чыгымдардын баарын Алымбек-датка өз эсебинен төлөп берип, кыздын башын ачат. Ошондон соң жуучу жиберип, баталаштырат. Анан бир жыл өтпөй той өткөрүп, Курманжанды Алайга көчүрүп кетет.

луна каршылык көрсөтүү аракетине өтөт. Анткен менен күч теңдеш эмес эле. Ошон үчүн Курманжан эринин тамагына ашйини кош туруп берип, ал мас болуп уктаганда извошкао салып, күндөп-түндөп Алайга алып чыгып кеткен деген уламыштар эл оозунда да, кагаз беттеринде да жазылып жүрөт.

Мусулманкул болсо көп сарбазы менен Ошко кирип, шаарды аябай жазалап канга чөгөрөт. Бирок башкы максаты болгон Алымбек датканы ушул чатакка байланыштырып колго түшүрө албай өкүнүп калат.

Ошентип, бул жылдарда (Мусулманкул күчөп турганда) Алымбек-датка Кокон ордосунун интригаларынан бир аз четте калат. Бирок Алайда активдүү өз турмушун уланта берген. Ошол кезде Чыгыш Түркстандагы мусулмандар Цин (Кытай) баскынчыларына каршы боштондук күрөштөрүн жүргүзүп жатышкан болучу. Цин империясы Борбордук Азияны бир жарым кылымга жакын мезгил бою титиретип турган Жунгар (калмак) хандыгын жексен кылып талкалаган соң, ал элдин жүздөгөн миң элдерин кары-жашы, аял-эркеги дебей кырдырбады беле. Ошентип Жунгар хандыгы биротоло жок кылынгандан кийин бута чейин 100 жылдай мезгил бою алардын эзүүсүндө келген Чыгыш Түркстан мусулмандары кытай эзүүчүлөрүнүн кол алдында калышкан. Ошо Цин империясынын бери жылышы кыргыздар үчүн баарыдан коркунучтуу эле. Андыктан Алымбек-датка жана ал жетектеген бүткүл Алай багытындагы кыргыздар кытайларга каршы мусулмандардын эркиндик көтөрүлүшүн колдоп турушкан.

Ал турсун 1847-жылы Алымбек-датка өз көп колу менен Чыгыш Түркстандык мусулмандардын көтөрүлүшүнө жардамга барды. Бул кадам Кокон хандыгынын эркинен тыш, ал турсун

жүктөйт. Ишенимдерин актарылат. Ошондо хан 30 жашка толо элек жаш Алымбек мырзага «Датка» деген эң жогорку наамды ыйгарат.

Датка наамын Мадали хандын колунан алуу менен бирге, Алайдын башкаруучусу деген чексиз зор бийликти да, көп жер-сууну да кошо алды. Андан көп жыл өтпөй, Кокон хандыгынын төрт вилейатинин (Кокон, Наманган, Маргалан, Анжиян) эң чоң вилейати болгон Анжиян вилейатине аким болуп дайындалды. Резиденциясы Анжиян шаарында болду. Анжиян вилейатине: «Анжиян Ош аймактары, Алай багыты, Жалал-Абад тараптары, Ноокен, Арстанбап жактары Кетмен-Төбө, Тогуз-Торо чөлкөмдөрү, ошону менен бирге Бордук Тянь-Шань (азыркы Нарын областынын бүт территориясы) кирген.

Бул ишенимдер ага бекеринен эле көрсөтүлгөн эмес, бу кезде ал бир гана адигине уруусунун уруу башчысы болбой, ордодо бүт кыргыздардын кызыкчылыгын коргоочу сановник катары эсептелип калган. Ошон үчүн хан кыргыздарга тиешелүү маанилүү маселелерин чечүүдө аны менен эсептешүүгө аргасыз болгон.

Бийлик жагынан гана эмес, бул учурларда Алымбек-датка байлык жагынан да Фаргана өрөөнүндөгү эң бай адамдардын бирине айланган, (Алга шашылып бир деталды айтып коёлучу: Ош, Анжиян, дагы башка шаарларды 150дөн ашуун соода дүкөндөрү иштеп турган,.. Башка байлыктары тууралу кийинчерээк айталы.)

Мына ошон үчүн, орус империясынын кызыкчылыгын көздөп жазылган биздин тарыхыбызда, андан кийинки большевиктердин «тап», «тап күрөшү» деген теориянын позициясынан жазылган «тарыхыбыздын» барды лыкка шектенип койгондорду «бул оору экен» деп, жалган медициналык жыйынтыктар чыгартып, таптаза адамдарды зордоп оорукана ларга жаткырып, жиндиканаларга салдырып, андан ары «эптеп» жок кылдырып жиберген учурлар аз болдубу— Демек, коммунисттер да байлыкты, бийликти өлөрчө сүйүшкөн. Бар болгону алар бактын башына конуп булбул болуп сайрап, ал эми жерге учуп түшүп, бок чокушкан коңкаргалар турбайбы...

Бул маселеде Алымбек-датканы ар убак төмөндөтө сүйлөп, өздөрүн ар убак жогору коюмуш болуп сүйлөшкөн, «илимдер» жаздырышкан коммунисттердин жоруктары бүгүн кимдин болсо да бетин чымыратпай койбойт. Кыскасы, өткөн өттү, кеткен кетти дейли. Кудайга шүгүр, өзүбүзчө эркин мамлекет болдук! Дал ушул идеал үчүн— Кыргыз элинин эркин мамлекет болушу үчүн кылымдар бойлоп күрөшүп, керек болсо алтын баштарын курмандыктарга чалып келгендер көп болгон, ошолордун бири— тарыхый инсан Алымбек-датка... Эми ага мамилебиз, берер баабыз таптакыр башкача болууга тийиш, анын орду анын элеси, кылган иштери биздин тарыхыбызда өз ордун ээлеп турушу зарыл.

Бул абстрактуу ойлордон кайтып, Алымбек-датканын өмүр жолундагы конкреттүү окуялардан аз-аздап болсо да айта кетүү керек болуп калды. (Анын өмүр жолун күрөштөрүн, драмага толгон окуяларын көрсөтүш үчүн зор-зор илимий, көркөм полотнолор жаралышы тийиш, антүү —зарыл. Бу —келечектин иши..)

Алымбек даткалык даража алып. Анжиян вилейатинин акими болуп, зор бийликке жетип, хан парманы дарга барып жүрбөсүн...» деп атасын жубатып токтотту.

Кыз үч жылга жакын мезгил бою атасынын төрүндө отуруп калат. Эми аны азырынча эч ким аялдыкка алмак эмес, анткени —биринчиден, ал башка бирөөнүн никесинде деп эсептелинет, күйөөсү талагын бериши керек, ансыз башка адамга нике жүрбөйт, экинчиден, тиги күйөөсү калыңына төлөгөн мал-пулун жаңы алар күйөөсү төлөп алууга тийиш. Бу шартка тобокелдик кыла койгон эч ким чыккан жок.

Дал ушундай шартта жаш Датка Алымбек акимдик иштери боюнча Алайга өтүп баратып, Ады аттуу катчысынын уюштуруусу боюнча Мамат-байдын үйүнө түшүп калды. Алымбек өз адамдары —катчылары, шариятчыл Казийин,. дагы башка жигиттери менен отурган үйгө кирип, дасторкон жайып, чай коюудан аял-эркектердин баары сүрдөп, заарканып турушту. Ошондо толукшуп турган, чечкиндүү Курманжан-кыз «булар деле биздей адамдар да» деп, ак өргөөнүн эшигинен баш багуу менен эңилип салам айтты:

— Келиңиздер, азиз меймандар!

Анан ак дасторкон жайып, анын бетине жайнатып тамак-аштарын жайгаштырды Кыз ичтен аябай сүрдөп турса да апкаарып бейчекилик кетирген жок.

Кыздын карагаттай мөлтүр көздөрүнө, кагелес шыңга боюна жаактары ылдый төгүлгөн беш көкүл (беш өрүм —кыз экендигинен белги берет эмеспи). кара чачтарына, майин кыймыл-аракеттерине жаш датканын алагар бүркүт көздөрү астыртан кайра-кайра кадалып жатты.

Анан кыз ашкананын өзү тарапка конгон куштай койкоюп жүгүртө басып өтүп, Курманжанды Алайга көчүрүп кетет.

Курманжандын барышы менен Алымбектин мартабасы улам жогорулап, ордодогу жылдыздардын бирине айлана берет. Себеби табийгый акылмандыгы бар Курманжан жакшы жары болуу менен бирге, Алымбек-датканын Алай тараптагы иштеринин бардыгын өз колуна алып, аны өзү жөндөп кетет. Аны менен гана чектелбей. Ордодогу эң эстүү аял—Шералы-хандын аялы, болочок хан Кудаярдын апасы —Жаркын-айым (кыргыз кызы) менен тыгыз байланышта болуп,, ордодогу куулук-шумдуктар (интригалар) менен жакшы кабардар болуп, окуялардын жүрүш багыттарын угуп, Коконго көп барып, өз көзү менен көрүп турган. Ошондон улам мүнөзү курч Алымбектин бийлик жана байлык иштеринде ишенимдүү кеңешчисине да айланган.

Бул жылдарда Кокон хандыгынын ортосунда Мусулманкул жогорулайт. Ал эми Шералы-хан өзүн Таластагы тага журтунан Коконго апкелип, такка отургузуу менен башкы бийликтерди ээлеп алышкан кыргыз-кыпчактарды чектөө аракетин жүргүзүп, өзүнө таяныччтар түзө баштайт. Кыпчак-кыргыз феодалдары бу жорукка наараазы болушат. Ушул кагылыштардын биринде Мусулманкул Шералы-хандын аскер башчысы Шади-датканы талкалап, хандын жаш уулу Кудаярды (болочок ханды) колго түшүрүп алды. Эми Коконго кириш үчүн чоң салгылашуу болот. Хан аскери жеңилет. Шералы тактыда калат. Бирок Мусулманкулдун колундагы кол балага айланат.

Ушундай шартта Шералы ханга нааразы кыргыз феодалдарына... шүпө жардамга барды. Бул кадам Кокон хандыгынын аркинен тыш, ал турсун анын тышкы саясатына тике каршы келген акт болучу... Алымбек-датка жана анын жардамынан шыктанган көтөрүлүшчүлөр зор ийгиликтерге жетише башташты. Цыгыш Түркстандын борбору болгон Кашкар шаарын кытайлардан бошотуп да жиберишти. Бирок сансыз көп армияга ээ болгон кытайлар эсепсиз көп жаңы күчтөр апкелип, көтөрүлүшчүлөрдү кысты. Алымбек жана көтөрүлүш жетекчиси, Кожо-Төрө Алайга качууга аргасыз болушту. Циндер өз сыналган методдору боюнча элдерди аёосуз кыра баштады. Ошондо элдер Алайга, Фаргана тарапты көздөй баш калкалап качышты. Ачарчылыктан кырылышты— элдер балдарын-кыздарын сатууга чейин аргасыз болушту...

Алымбек-датка Кашкардан кайткандан кийин да Мусулманкул менен мамилеси өтө татаал болду. Анткени бул мезгилде Мусулманкул жаш ханга регент болуу менен бирге, ага кызын берип, кайната да болуп алган соң, бүткүл хан бийлиги анын колунда эле. Алымбектин таасирин Анжиян жана Алай багытындагы кыргыздарды хан бийлигине баш ийдирип турууга пайдаланды. Алымбек-датка да бийлиги менен кошо соода, жер-суу, мал чарба- иштерин жөндөп жатты. Ош шаарында зор медресе салдыруунун аракетине өттү. Хан сарайынан да кооз, жана жогору бааланган Ак-Медресесинин (мечитинин) курулушун баштатты.

Бирок аны туура белгилеп...

(Уландысы бар).

Тарыхый көркөм баян

Шабданбай АБДЫРАМАНОВ

Кыргыз Республикасынын эл жазуучусу

АЛЫМБЕК — АНЖИЯНДЫН АКИМИ

(Башталышы газетанын өткөн санында).

Бул жылдарда отурукташкан элдердин феодалдары жана шаардык соода өкүлдөрү Мусулманкулдун чектен ашкан бийликтерине каршы эле, бирок анын каардуу кандуу колунан гана чочулап турушкан. Бийлик-байлыгынан Мусулманкул четтеткен кыргыз феодалдары да астыртан буларга пикирдеш эле. Алардын арасында Алымбек-датка сөзсүз бар болучу. Дал ушундай шартта Ташкендин кушбагиси Нурмухаммед Кокондун башкаруучусу Мусулманкулга бой бербей, өзүнчө бийлик жүргүзө баштаган. Ошон үчүн Мусулманкул 6—7 миң кол курап, Нурмухаммедди жазалоого жөнөгөн, жаш Кудаяр-ханды кошо апарат — сүр болсун үчүн... Бирок Кудаяр-хан түн ичинде Нурмухаммед тарапка качып өтүп кетет. Салгылашууда Мусулманкул талканалат. Тоо кыргыздарына качат. Кол курайт. Салгылашат. Бирок талкаланып, колго түшөт. Кыпчактардын бийлигинен жүдөп жүргөн Кудаяр хан Мусулманкулду (өз кайнатасы да) өлтүртүп, анан «кыпчактарды бычактоого» буйрук берет. Шаарларда болсун, кыштактарда болсун, кыпчактарды аеосуз өлтүрүүлөр жүрүп жатты... Окуяга күбө болгон орус ореиталисттери, саякатчылары үч ай ичинде 20 миңдей «баш көтөргөндөрүнөн» тарта, бей-бечара адамдар да — кары-жаш, аял-эркек да кырылгандыгын жазышкан.

Бул акылсыз жазалоолорунун кесепеттеринен Кокон хандыгы өзү кулаганга чейинки 25 жылдай убакыт шы чыккан көтөрүлүштү бийлик башчылары качан эле маңдайынан сылап, сыйлык берип басчу эле? Миң жылдап келаткан адат боюнча, көтөрүлүштү кандуу жазалоолор менен басат да.. Андан калса, Кокон хандыгынын негизги бийлиги ошол кезде кыргыз өкүлдөрүнүн колунда турганда, ага каршы аеосуз күрөшкөндөр көп болучу. Отурукташкан элдердин феодалдары, көчмөн кыпчактардын феодалдары, дагы толгон ички оппозициялар бүт бийликти колуна алып алган кыргыздарды, алардын башкы башчысы Алымбек-датканы (азыр хандын баш вазирин) кулатып салып, бийликти өз колдоруна алууну күндөп-түндөп ойлонушкан. Ошон үчүн мандары») кооз үй-жайларын, алтын-күмүштөрүн, жер-сууларын таштап, массалык мүнөздө чет өлкөлөргө качууга аргасыз болушкан. Ал жетекчинин көзү өткөн соң, бийлик Сталиндин колуна өттү, Өз ишине (революциянын жеңишине) каршы чыккандардын кимисинин маңдайынан сылап койду эле ал? Башкасын коелу, айыл чарбасында революция жасайм деп, 15 миллион дыйандарды (ал «кулактар» деп атайт) айдап, камап, көчүрүп, атты-рып, жок кылдырбады беле!... Андан кийинки 37-жылдардан кийинки жүзөгө ашырган кыргындарычы? Демек, бийлик үчүн кан төгүү, тээ атам заманынан бери эле, ал турсун «биз гума ринен тышкары сырткы саясы иштерине да активдүү катышкандыгы көрүнүп турат. Бирок тиги окумуштуунун карачы: түндүк-түштүк кыргыздарын бир-бирине кагыштырган дейт. Сөзсүз жамандоо керек...

Узун-Агачтагы беттешүүдө (орус армиясы менен) Алымбектин орду чоң болгон. Бирок бул өзүнчө абдан татаал маселе: биринчиден, Ташкендин башкаруучусу Канат Шаа (тажик) экөөнүн ортосунда биринчилик үчүн талаш жүрөт делет бир версияда. Буга ишенүүгө болбойт. Жаңы изилдөөлөрдүн айтуусуна караганда, түпкү себептери башка жакта болгон: Алымбек датка (хандын баш вазири) 12 миң сыпайы (атчан аскери) менен өттү.

Орустар Ташкенге, Чүйгө жакындап келатты. Мындай шартта Мала-хан кыргыздардын атчан күчтөрүнө муктаж болду. Андай аракетти уюштуруу Алымбектин колунан жакшы келмек. Бирок ал бу кезде хан менен келишпес оппозицияда болуп калган. Анын өзүнчө кураган колу да бар болучу. Аны жок кылмайынча кыргыздар ханга кол бериши кыйын эле. Ошон үчүн хан Алымбекти талкалоого кубаттуу колун жөнөттү. Бирок Алымбек тарабынан толук жеңилүүгө дуушар болду, калган колу кайтып кетти.

Кыргыз урууларынын ичинде жүрүп жаткан абалды кылдат байкап турган — Батыш Сибирдин генерал-губернатору Дюгамель (ал убакта Түркестан генерал-губернаторлуктвосу түзүлө элек болучу.) Алымбек өзүн Кокон хандыгына карама-каршы коюп, Тянь-Шандын көз карандысыз мамлекетин түзүү аракетин жүргүзүп жатат, демек, орус падышачылыгынан сөзсүз жардам сурайт деп эсептеп, Ала-Тоо округунун аскер начальниги Колпаковскийге, эгер ал (Алымбек датка) биз менен контракт түзүүгө аракет жасаса, оң мамиле кылуу жагын эскерткен). Андай жардамды алуу эң мурда Алымбектин аң-сезиминде да болгон). Ошон үчүн орус падышасы Александр IIнин мына мындай ойлору да бекер жеринен чыккан эместир: «...нашел дельными... распоряжения, сделанные на случай, если Алымбек выскажет намерение вступить с нами в дружеские отно-

кон хандыгы өзү кулаганга чейинки 25 жылдай убакытта да кутула алган эмес... Жер-суусу тартылып алынып, үй-жайы өрттөнгөн эл андан кийинки уланган ачарчылык жылдарында жол-жолдордо кырылып калышты... Кудаярга карата элдик кыжыр чекке жетип баратты.

Дал ушундай шартта Кудаярдын бир тууган агасы Мала шарт боюнча хан болууга тийиш эле, Бухара жакта качып жүргөн... Алайга келип, кыргыз «жакшыларынан» жардам сурады— хандыкты алууга бел байлады. Ага кол уюштуруп, Коконго чабуул баштаткандардын эң башкысы Алымбек-датка эле. Кара-Сууда хан колу менен беттешип, аны талкалашты, анан Коконго киришти. Кудаяр-хан баш калкалап, Бухара хандыгына өтө качты. Көрдүңүздөр бү? Бүт элдерге чоң кудайдын өзү сезилип калган Кудаяр-ханды Алымбек кулатып, куүп салып отурат. Жаңы хан Алымбек-датканын зор эмгеги үчүн аны Анжиян вилайетинин акимдигине кайрадан калыбына келтирди, көп жер-суу, байлык берди. Ал байлыктарынын баарын мамлекеттик салыктан куткарды— авдахнама берди, анткени— ал бул жылдарда медресе, мечит салдырып, жер-сууларын аларга соопчулукка (вакифке) берген болучу. Андан көп убакыт өтпөй Мала-хан Алымбек-датканы Кокон хандыгынын баш вазирлигине дайындады. 50-жылдардын аякы жана 60-жылдардын баш чендеринде Кокон хандыгынын негизги бийлиги зор коомдук ишмер, таланттуу жетекчи, мыкты уюштуруучу Алымбек-датканын колунда болуп калды.

Алымбек хандыктын саясы иштерине гана эмес, чарба иштерин өркүндөтүүгө да өзгөчө көңүл бурган: Паргана өрөөнүн гүлдөтүш үчүн «Хан арыктын» курулушун баштаткан экен. Каналды кандай багытта алып кетиш үчүн, өзү атчан жол көрсөтүп, казык кактырып белгилеткен экен деген кеп бар. Бул арыкты Ата

элди ар кай жерлерде уюштурушуп, көтөрүлүштөр чыгарышкан. Андай шарттарда хандын баш вазири Алымбек (андан калса, ошо көтөрүлүшкө чыккан Анжиян вилейатинин —Ош шаары ага кирген— өзгөчө укугу бар акими эмеспи.) көтөрүлүш башчыларын жазалабаганда рахмат айтмак беле?

Андай шарттар сөзсүз болот да. Тарыхый фактылардан конкреттүү келтире кетпесек болбос: айталы, Чыңгызхан баш ийбеген элдердин канын суудай агызган го. Цин династиясы Жунгар (калмак) хандыгын талкалаганда, бир миллионго жакын бүт элин кырдырып салгандыгын жогоруда эске салбадыкпы. Ал эми орус колонизаторлору Орто Азияга келгенде элдерибиздин маңдайларынан сылап келди беле? Кечээ эле 1916-жылы орус бийликтеринин мандикерге алуу саясатынан баш тарткандыгы үчүн Түндүк кыргыздардын 43 процент элин кырып, жер-суусун тартып албады беле?

Өткөндөрдөн мисалдар келтирүүнү токтото туруп, ошо большевиктер оозун толтура мактай беришкен революциянын жеңишин, Совет бийлигин орнотуу үчүн жүргүзүлгөн күрөштөрдүн тарыхынан да анча мынча чындыктарды эске сала кетеличи. Революциянын жеңишинин жылдарында аны көп жерлерде, көп катмарларда кабыл албай, большевиктердин жер-суу саясатына каршы шаарларда, айыл-кыштактарда көтөрүлүштөр чыккан го, аларды аеосуз басыш үчүн революциялык бийликтин башына келген В. Н. Ленин кандай гана буйруктарды бербеген экен, анчамынчасын нактай келтирели чи: «В. Нижгородский совдеп... 9/VIII 1918 г.

В Нижнем, явно, готовится белогвардейское восстание. Надо напрячь все силы, составить тройку диктаторов... навести тот час массовой террор, расстрелять и вывести сотни проституток, спаювзющих солдат, быв-

низм үчүн күрөшүп жатабыз, аны орноттук» деп ааламга жар салган коммунисттер да жасап келишкен турбайбы...

Ал эми Алымбек тууралуу жазышса эле биздин окумуштуулар «ал—канкор», «ал— кансоргуч», «өз бийлиги үчүн эч кимди аяган эмес» деп айыптап, ызырынып тилдеп жазышат. Мына, аны Федченко минтип жазып жатпайбы. Мушкетов тигинтип айткан, Семенов-Тяншанский мындайча көрсөткөн деп, ошолордун айткан ойлорун алтын баа «илимий» табылгалар катары көрсөтүшүп, ошолорго таянуу менен Алымбекти оозу толгончо боктой берүүгө адат танып кетишкен. Ой, деги ошолор кимдер? Алар орус колониализминин тапшырмалары менен келишип, падышачылыктын баскынчылык саясатына суу буруп жүрүшкөн агенттер эмеспи!

Айталы, Семенов-Тяншанский падышачылыкка жиберген журналдарында (отчетторунда(жакшы куралданган бир батальон аскер жиберип эле, Ысык-Көл айланасындагы кыргыздарды тоо арасына сүрүп, каршылык көрсөткөндөрүн оңой эле жок кылып, баланча миң үй-жайлуу орустарды көчүрүп келсе болот деп, кеңештер берип жазыштыр. Ал эми Пржевальскийчи? Күндөлүгөрүндө кыргыздарды малдан төмөн аң-сезими жагынан деп жазган. Андыктан аң уулоодон жолу болбой келатып, атка мине албай жаткан кыргыз чалды атып, музейиме экспонт кылам деп, башын кестирип алган тура... А Федченкочу? Ал деле ушулардай нээттеги адам болгон. Ал Памир тоолору арасындагы чоң муздукка бармак болуп камынганда, бир эстүү кыргыз коркутуп, ал жерде жапан адамдар бар, сени өлтүрүп коюшу мүмкүн деп жибербей койгон экен. Бирок, кызык нерсе, ошо муздукка Федченко барбаса да, анын атын «Федченко муздугу» деп аташат. Көрсө, дагы бир орус саякатчысы келип, ал муздук

Чүйгө келген, мындагы манаптар менен пикирлешкен: алар Кокон хандыгынын бийлиги астында калуудан баш тартышып, орускa кошулууну самап турушканын билген; ал эми Ысык-Көл кыргыздары (бугу уруусу) бир нече жылдар илгери эле (1855) Боронбай манаптын жетекчилиги менен орус падышачылыгынын букаралыгына өтүп кеткен болучу: Чыгыш Түркстан кыргыздары да Цин (кытай) эзүүсүнөн кутулуш үчүн орус бийликтерине кол сунуп жатышкан. Алымбек-датка азыр орустар менен салгылашса, бүт Түндүк кыргыздардан, Чыгыш Түркстан багытындагы мусулмандардан ажырап каларын көргөн. Мындай абалды ал каалаган эмес, анткени— анын терең максатында бүт кыргыздарды бириктирип, өз алдынча мамлекет уюштуруп, анын башчысы болуу максаты жүрөгүнүн тереңинде кайнап турган. Бул максаты тууралуу айрым Түндүк кыргыз манаптары менен пикирлешип, алардан жашырын колдоолор да тапкан болучу.

Ушундай алыскы максаттарына каршы баргысы келбеген Алымбек датка полковник (кийин генерал) Колпаковский менен салгылашпай, «кеч күз: аба ырайы кескин өзгөрсө, аскерим аш-оокатсыз, аттар жем-чөпсүз «кырылат» деген шылтоо менен, кайра жөнөп кеткен. Балким, Калпаковскийдин жашырын адамдары менен жолугушуу болгондур. Ошон үчүн чоң согуш баш табай кетип калгандыр. (Себептерин төмөндө айтабыз.)

Буга чейин Мала-хандын оң колу катары кызмат кылуучу баш вазир Алымбек-датка, бул окуялардан соң, хандын кабагына калды. Ташкен алдында орустарга каршы даярдыктар жүргүзүүдө (алар Чимкентке киришкенде) жана Узун-Агачтагы натыйжасы «жаман иштери» үчүн аны ордодогу душмандары ханга чыккынчы катары жеткиришкен эле, ишендиришкен эле... Мындай абалды алдын ала

кажет намерение вступить с нами в дружеские отношения.» (ЦГА Узбекский ССР, ф. и. 715, док. 116 и 126.)

Эгер Алымбек тарабынан мындай аракет жасалган болсо, падышачылык Россия тарабынан кызуу колго алынары көрүнүп турат, анткени Кокон хандыгы орус колониалдык баскынчылык саясатынын Орто Азиядагы да тереңдеп киришине жолтоо болуп жаткан. Бул тоскоол анын ички күчтөрү менен (Алымбек аркылуу) талкаланган болсо, орустар үчүн эл аралык абалда да жакшы болмок— бу жылдарда Англия дипломатиясы (анын Индия жана Ооганстандагы күчтөрү) орустар менен Орто Азия үчүн ачык куралдуу күрөштөргө өтүү чегинде турган эле. Андан калса, кытайлар алиге чейин түндүк кыргыздардын айрым урууларынан алман алып, белгилүү таасирин жоготпой турушкан. Алардын Орто Азияга карай толкушунан, аралыктан согуш чыгып кетишинен орустар абдан коркушкан. Ошон үчүн биерге кыргыздардын буфердик мамлекетин түзүп коюу орус падышачылыгы үчүн, колдон келсе, абдан керек болучу. Кыскасы, орустар бу шартта кыргыз мамлекетин түзүшүүгө жардам кылууга даяр эле...

Бирок терең саясатчыл, тажрыйбалуу дипломат, эл тагдырынын тарыхый жоопкерчилигин ойлогон Алымбек-датка орустардын жардамына сугулуп бара коюп, Кокон ханы үстүнөн оңой жеңишке ээ боло коюудан, орустардын алыскы коркунучу түбөлүк оор экендигин эсне алды— башка жолду тандады. Мала-ханды тактыдан кулатып, анын ордуна өз адамын коюп, анан жылып келаткан орус баскынчыларына каршы кубаттуу күрөшкө чыгууну болжоду—бүт мусулман калктарын аларга каршы көтөрүүнү болжоду...

Кыргыз-кыпчак феодалдары Алымбек-датканын пикирине кошулуп, (кыргыз Кыдыр-датка, түрк Кудайназар, кыпчак Ма-Ибраим,

курулушун баштаткан экен. Каналды кандай багытта алып кетиш үчүн, өзү атчан жол көрсөтүп, казык кактырып белгилеткен экен деген кеп бар. Бул арыкты Ата Мекендик улуу согуш алдында Өзбек Республикасынын башчысы Ахунбаевдин жетекчилиги менен, кеңитип каздырышкан. Азыр ал канал Ахунбаев атындагы «Чоң Фергана каналы» деп аталат. Хандыктын армиясынын түзүлүшүн чыңдоого өзгөчө көңүл бурган экен... Алымбек. Катуу тартиптер орноткондугун айтышат.

Ал катуу колдуу болгон деп биздин тарыхыбыз жактырбай жазып келген эмес пи. Болсо болгондур. Пролетариат диктатурасынча болду бекен катуулугу? «Коммунизм куруп берем» деп алдап, өз артынан калың массаны ээрчитпесе керек. Бирок өз өтө жооптуу милдетине — эл тагдырын мойнуна алган милдетине катуу болсо болгондур. Биздин окумуштуулардын бири Алымбек-датканы мына минтип мүнөздөп жазат: «Являясь киргизским феодалом-родоправителем и изощренным придворным сановником, сыгравшим, по словам А. П. Федченко, большую роль в междоусобиях Кокондских ханов, Алымбек-датка был типичным представителем своего класса — жестоким, непощадящим даже жизнь своих подданых, если это служило его личным интересам, именно Алымбек выделялся «зверским убийствам» местного населения непосредственно в городе Оше в период одного из восстаний». (Бу көтөрүлүштү канга чөгөрүп баскан бийлик адамы Мусулманкул болгондугун Алымбекти кошо жазаламан болгондугун жогоруда айтпадыкпы.)

Э, капырай, бийликке карсоставить тройку диктаторов... навести тот час массовой террор, расстрелять и вывести сотни проституток, спаювающих солдат, бывщих офицеров... ни минуты промедления...

Ваш Ленин.»

«Пенза Губисполком

Копия Евгений Богдановне Бош.

Необходимо... провести беспощадный массовый террор... Сомнительных запереть в концлагерь вне города. Экспедицию (карательную) пустите в ход. Телеграфуйте об исполнении.

Предсовнаркома Ленин.

x x x

9/VIII 1918»

Телеграмму в Саратов Пайкесу:

«...расстрелять заговорщиков и колебающихся, никого не спрашивая и недопуская идеотский волокиты.

Ленин. 22/VIII 1918»

Үч документ келтирүү менен токтололу. Аларды келтире берсек, эсеп жетпестей көп. Бул көтөрүлүштөрдү «кулактардын, ак гвардиячылардын көтөрүлүштөрү» деп большевиктер жарыялашкандары менен дыйкандар массасынын калың катмарлары катышкан. миңдеген-миңдеген дыйкандардын кандары төгүлгөн. Бул кандуу жазалоолорду командарым Тухачевский жетектеген регулярдуу армия жүзөгө ашырган... Бул «баатырларды» революциянын улуу жетекчиси алгачкы ордендер менен сыйлап, чиндерин жогорулатып көтөрткөн.

Революция жана анын жетекчиси өз бийлигин бекемдөө үчүн мүлктүүлөрдүн баардыгын, мүлктүү болгондугу үчүн айыптап, аларды «тап душмандары» деп жарыялап, массалык түрдө жок кылуу жолдоруна өткөн. Ошон үчүн алар («тап душ-

се, ошо муздукка Федченко барбаса да, анын атын «Федченко муздугу» деп аташат. Көрсө, дагы бир орус саякатчысы келип, ал муздук жөнүндө жазган болуп, анын атын — миллион жылдап атсыз эле жаткан Памир муздугуна — Федченконун атын да атап коюптур. Бүт дүйнөдөн туристтер «Федченко муздугуна барабыз» деп келишет.

Астапрылла! Ушул жаман нээт, жаман максат менен келип, биздин элдердин жакшылыгын да, кемчилигин да жактырбай жазып, дүйнөгө биздин элдерди жапайы кылып көрсөткөн жазмаларына ыйык ишенип, ал эми өмүр бою кыргыз элинин, жеринин бүтүндүгү үчүн, маданияты, рухий турмушу өссүн үчүн миллиондогон (а балким, миллиарддаган) сом байлыктарын сарп кылып жүргөн зор патириот, улуу инсан, түнүк акыл зор дипломат, чыныгы көсөм Алымбек-датканы жамандоодон, «Федченко минтип айткан» деп боктоодон кайра тартпайбыз. Совет бийлиги доорунда ал улуу кишинин артынан калыс айтылган бирөөз жылуу сөз болгон жок!

«Алымбек принимал активное участие во многих политических событиях Кокондского ханства, вовлекал киргизов Алая, Тянь-Шаня и даже Ыссик-Куля в феодальное усобицы. С именем Алымбека в определенной степени связана организации кокандцами обороны Ташкента от наступающих войск генерала Черняева и сражение в Узун-Агаче» (Плоских В. М. «Киргизы и Кокандское ханство» Фрунзе, 1977-жыл. 166-бет.)

Жамандап же кубаттап айтар болсок да Алымбек Кокон хандыгынын ички иште-

иштери» үчүн аны ордодогу душмандары ханга чыккынчы катары жеткиришкен эле, ишендиришкен эле... Мындай абалды алдын ала сезген Алымбек ордого келбей, Тогуз-Тородогу Куртка чебинде калган. Бул учурдагы Алымбектин ички абалын өзүнөн башка эч ким сезген эмес. Хан тарабынан жиберилген 12 элчинин башын Алымбек алдырып таштады, анткени ал «элчилерге» эгер Алымбек макул болуп келбесе, башын алып келүү тапшырмасы жашырын берилген эле. Хан ага каршы күчтүү кол жибермек болгондо, (Алымбек-датка Борбордук Тянь-Шань тарапка — Нарындын жогорку агымдарын көздөй чыгып кетти. Ханга каршы кубаттуу кол топтоо максатын койгон эле ал. Бул максат — хан колун адаттагыдай талкалап коюу гана эмес, кыргыз мамлекетин Кокондон бөлүп, өз алдынча түзүү кыялы болгон... Бирок Нарындагы сарбагыш, саяк, дагы башка уруулардын манаптары бу максатты кызуу колдошкон жок: айтымга караганда, Кокон ордосунан качып келген «сартка» баш иймек белек. Биз ар бирибиз өзүбүзчө ханбыз деп, ал аракетке бирикпей коюшкан. Ошентип, баягы арбак уруган кыргыздын урууччулдук ыңгайлуу шарты (кыргыздардын мамлекетин түзүүгө орустардын кызыкчылыгы артып турган — төмөндө айтабыз.) Пайдаланууга мүмкүндүк бербей койгон. Кыскасы, Нарын аймагындагы кыргыз туугандарынан колдоо таппай, таарыныч менен кайткан Алымбек-датка Курткага келген. Бирок, анын ындыны өчүп калган эмес, — өз максатын жүзөгө ашыруунун башкы жолун тандап алган... Кол куроого

...ргуу болжоду...

Кыргыз-кыпчак феодалдары Алымбек-датканын пикирине кошулуп, (кыргыз Кыдыр-датка, түрк Кудайназар, кыпчак Ма-Ибраим, ж. б.) 1862-жылдын 24-февралында Мала-ханды өз үйүнүн ичкерисинде муунтуп өлтүрүштү... Такка Кудаярдын жээни Ша-Мурадды отургузушту. Алымбек-датка хандыктын башкы мансабы — баш вазирликти ээледи. Бирок биерде Алымбектин иши шыр кеткен жок. Ордодогу молдо Алымкул-датка экөөнүн аралыгында бийлик үчүн, биринчилик үчүн эрегишүү башталды. Ордодо Алымкул-датканын да салмагы чоң эле. Ал хан аскеринин башкы командачысы болучу. Жашырын бутумдөр, күбүр-шыбырлар күчөй берди.

Ушундай ыйкы-тыйкылыкты байкап турган Кудаяр ала качып кеткен бойдон Бухара эмирчилигинде баш калкалап жүргөн эле да. Мезгил жетти деп чечти ал. Бухара эмиринин көп колу менен ички чатактардан баш көтөрө албай жаткан Кокон хандыгына каптап кирди. Буга каршы күрөшүүгө кыргыз-кыпчак төбөлдөрү даяр эле, бирок, жаңы хан — рухупас Ша-Мурад-хан качып жүрүп берди.... Анткени Кудаяр менен кошо Бухар эмири каардуу Музаффар да келаткан. Кыргыз-кыпчак датка-бийлери Анжиян жана Ош тарапты көздөй качышты. Колго түшкөндөрүн Кудаяр аеосуз кан төгүү менен жазалады. Мындан 5—6 жыл илгери Кудаярга каршы уюшулган бүтүм, анын ишке ашырылышы Алымбектин колу менен болгон эле да — андыктан Кудаярдын Алымбекке капата кетпес кеги, өчпөс өчү бар болучу... Таң

(Уландысы бар).

Тарыхый көркөм баян

Шабданбай АБДЫРАМАНОВ

Кыргыз Республикасынын эл жазуучусу

АЛЫМБЕК ДАТКАНЫН БИЙЛИГИ, БАЙЛЫГЫ

Уландысы.

(Башталышы газетанын өткөн сандарында).

ка отурган соң, Кудаяр Ош тон Алымбекти чакыртты: өткөн-кеткенди унутуп, чогуу иштешебиз деп... Баш вазирликти сунуш кылган имиш деген да кептер бар. Буга зайыбы Курманжан тике каршы турган экен. Бирок намысчыл Алымбек макул болбой, хан алдына барган. Бир нече күн хан менен тең мамилелерде болуп турган. Бирок хан кыргызды хандыктан бөлүп кетүү жөнүндөгү «сырларын» алдына коюп, анан башын алдырып салган экен...

Ордодогу зор бийликти өз колуна алыш үчүн молдо Алымкул датка жашырын өз бүтүмү менен Алымбек датка, Кыдырбек датка, Кудайназар датка, дагы башкалардын баштарын алдырган деген версиялар да бар...

Ошентип, 1863-жылы — пайгамбар жаш курагында Алымбек-датканын тынчсыз жүрөгү токтолду. Эң башкы максатына —кыргыз мамлекетин Кокон хандыгынан бөлүп алуу максатына үлгүрбөй кетти...

Кудаяр бийликти жеңип алганы менен өлкөдө тынчтык болуп калган жок. Хан казнасын толукташ үчүн алык-салыкты, ага байланыштуу зомбулуктарды күчөттү. Баскынчы болуп келишкен Бухара эмиринин аскери элди каалагандай талап-тоноп жатты— аларга милдеттүү болуп калган Кудаяр хан тыюу салуу тууралу ойлонууга да акысы жок сыяктуу болду. Эл стихиялуу түрдө көтөрүлүштөргө чыга баштады. Кыргыз-кыпчак феодалдары бул кыймылдарды жетекчиликке алып кетишип,хан колу менен чечүүчү салгылашта. (Асаке алдында) хан колун талкалап салышты. Кудаяр-хан узак мезгилдик коргонууга өттү. Анжиян, Наманган, Маргалаң, Ош шаарлары биринин артынан экинчиси көтөрүлүшчүлөрдүн— кыргыз-кыпчактардын колуна өтө баштады. Дал ушундай шартта кыргыз-кыпчак уруу башчылары хан тукумунан болгон 12 жаштагы Султан Саидди хан жарыялашып, молдо Алымкул-датканы жаш хан Султан Саиддин регенти кылып дайындашты. Ал эми Ташкендин акими кылып, кыргыз [illegible]-датканы белгилешти. (Бирок да Алымкул-датканын жолу да көпкө узаган эмес, 1865-жылы Ташкен алдында оруска каршы жүргүзүлгөн согушта —Кокон хандыгынын аскеринин башкы командачысы болуп турган чалгында— катуу жараланып өлгөн...)

Биз өз темабыздан бир аз четтеп кеттик окшойт, биздин темабыз Алымбек-датка эмеспи, Ошентип, Алымбек-датканын өмүр бою кыргыз-кыпчак биримдигин, кыргыз мамлекеттүүлүгүн түзсөм, орус баскынчылыгынын берилеп жылышын курал күчү менен токтотсом, ыйык исламды тепсетпей сактап калсам деген асыл максаттары ордо интригаларынын бирин де, артынан байкоосуз кылыч кыйгандай чорт үзүлдү... Айкын, асыл максаттарына жетпей, арманда кете берди.

а) бийлиги

Алымбектин бийлиги жана байлыгы тууралуу айтыш үчүн, балким, көп томдор жазуу керектир. Бул чындык —талашсыз. Ал эми биздин чектүү бул баяныбызда анчалык чоң талапты камтый алууга мүмкүнчүлүгүбүз жок. Андыктан бул маселелер боюнча, өз көз караш жагдайымды, айрым бир ойлорумду учкайлап айта кетүүгө аракеттенем, ошону менен гана чектелем. Анын зор масштабдуу жана бийик көркөмдүктөгү жандуу образын түзүү келечектин иши.

Алымбек жарым кылымга жакын мезгил бою бийлик үчүн күрөшкөн, бул күрөш жолунда ал кээде тайгылып, чөгөлөп, кайра умтулуп, улам бакана-бакана жогорулап отуруп, өз доорунун (айталы, Кокон хандыгынын) эң жогорку бийлиги болгон —хандын баш вазирлигине чейин бир нече жолу жеткен. Бул зор бийлигинде ал кезде хандын бүт бийлигин экчеген сүймөнчүлүгү болсо, бирде анын каалоосунан ажырап, анын каарына, кууңгуктарына да калган. Бирок, ал ошондой шарттарда да мөгдүрөп калган эмес, кайрадан күч топтоп, кайрадан бүтүмдөр (заговорлор)

тик саясат кулап, тарыхыбызга, эртеңибизге акыйкат тарых позициясынан карай баштаган шарттарыбызда, ишенбей коюуга мүмкүн эмес.

Алымбек-датканын зор бийлиги кыргыз эли үчүн, анын бүтүндүгүн, анын эл катары кадыр-баркын, укуксалтын башка чоң элдерге тебелеп-тепсетпей кармап турууда мааниси абдан зор болгон, ал турсун башкаларга сүр болгон. Кокон хандыгынын негизги таянычы болхан жарыялап жибербеди экен?—деп. Жок, антүүгө болбойт. Хан болуу үчүн хан тукумунан болууга тийиш— ошондо гана эл ээрчийт, башкалар тааныйт. Кокон хандыгынын ханы болуш үчүн Миң уруусунун өкүлү болууга тийиш болучу. А Алымбек миң уруусунан эмес, кыргыздын адигине деген уруусунан (баргы бутагынан) эмеспи— хан болууга акысы жок эле. Бул шартка макул эмес болучу. Ошон үчүн Кокон хандыгы акыл-эс менен чайкап көбөйттү беле, болбосо бир ханды кулатып, анын ордуна «өз ханын» койгон соң сыйлыктарына чексиз байлыктар алды беле, же баюунун булактарын да таап алган беле аны биерде, атайылап илимий-экономикалык багытта изилдеп отуруу биздин максатыбызга да компетенциябызга да кирбейт.

Биз көңүлүбүздү мына бул жагына бурганыбыз максатыбызга ылайык. Алымбек орто ченинде боз үйлөрдөн турган кыргыз айылы да пайда болгон.

Бирок Алымбек-датка шаар ичинде боз үйдө жашаганы менен, шаардын өнүгүшүнө баа жеткис көп иштерди жүзөгө ашырган. Аларды бир-бирден санап айтсак мына мындай: ал кезде кечүү бербей күрпүлдөп аккан Ак-Буура дарыясынын оң-сол жээгиндеги уруулар, өзбек-кыргыздар бири бирине жакшылап байланышып турсун үчүн 8—9 көпүрөлөр салдырган.

Экинчи милдети катары ал Ош шаарынын оң-сол тарабындагы элдер үчүн жана созулуп жаткан талааларды суу менен камсыз кылыш үчүн дарыянын оң-сол жээктерин карай бир нече зор арыктар (бизче—каналдар) каздырган. Аларга эң эле көп тегирмендер, ак жубаздар, май жубаздар курдурган. Жибек, жүн, пахта, тери иштетүүчү ишканаларды да салдырган.

Кээмөл Алымбек-датка шаардын өнүгүшү үчүн шаарга кире берүүчү жана чыга берүүчү жолдорду оңдотуп, кеңитип, жакшырткан. Ноокатка, Араванга, Кара-Суугa,

...ЖАНА АВЛАДЫ

кайрадан күч топтоп, кайрадан бутумдер (заговорлор) уюштуруп, каалабаган ханын кулатууга, анын ордуна өз жактоочусун, ишин колдогон адамын коюуга жетишип келген. Ошону менен өз каалаган саясатын жүзөгө ашыруу аракеттерине өткөн.

Анын өз мүмкүнчүлүктөрүнө болгон ишеними ошон чолук чоң болгон: ал зор дипломат эле, зор уюштуруучу эле, керек жерде сарп кыла билген март да болгон, шарт талап кылса, бирин экинчисине кагыштыра билип, анын жемишин өз тобунун пайдасына багындыра билген интриган да эле — ушулардын баарына биз оң маанидe түшүнө алсак, анын түпкү максаттарынын тазалыгын көрүү кыйын эмес.

Коммунисттик пропаганда Алымбек-датка керт башынын максаттары үчүн гана жашаган мансапкор, байлыкка тойбогон ачкөз, калың элдин канын соргон зулум дегендерине алдыңкы көз караштагы адамдар ишенишкен эмес. Айталы, ошол доордо жашаган Молдо Нияз Коконди өзүнүн белгилүү китебинде ал тууралуу жылуу мамиле менен жазган. Ал эми кыргыз элинин белгилүү аалымы Осмоналы Сыдык уулу Алымбек-датканы Кокон хандыгын кыйраткан азамат баатыр катары, Ошко бухар үлгүсүндө ажайып медресе салдырган чыныгы атуул катары сыймык тануу менен көрсөтөт. Далай-далай акындар Алымбек датка тууралу эргиген панегрикалар жазышкан, анын өлүмүнө таанылган кошокчу аялдар кошоктор кошушкан — алар ушул күндөргө чейин эл арасында айтылып, комузчулар үн кошуп ырдап жүрүшөт.

Алымбек-датка өзүнө душман болгон кезектеги ханды жашырын бүтүм боюнча кулатууга жөнөп жатканда, болбосо каптап келаткан жоону тосуш үчүн кандуу сапарга аттанып жатканда, аялы Курманжан ага кайрылат экен — бир көркөм чыгармада:

О, даткам!
Беш уул, эки кызың бар,
Калың кыргыз элиң бар.
Паргана, Алай жериң бар—

Тоо отурукташкан элдер менен көчмөн кыргыз-кыпчактардын укуктары — бийликке катышуу жагынан болсун, алык-салык төлөө жагынан болсун, жер-суусуна ээ болуу жагынан болсун — тең кармап турууга Алымбек-датка умтулган жана ошондой кыла алган. Орус колониализми жана кийинки большевиктик жалган фразаларга жамынган идеологиялык пропаганда жылдарындагы «тең укуктуулук» деп, бирок кыргыздардын баркы экинчи, үчүнчү катардагы арткы пландарга түшүп кеткен жылдардагыдай анда болгон эмес... Мисал катары илимий документтерден келтирели:

«...Алымбек проводил фактически независимую политику, а в некоем договоре — авдах, обуславливающем зависимость Алая от Кокандского ханства было даже оговорено право Алымбека самостоятельно управлять Алаем и приферганскими киргизами» («Киргизы и Кокандское ханство» деген илимий китептен келтирилди).

Мындай укук Алымбек-даткага ал 30 жаштар курагында берилип, (Мадали хан тарабынан), кийин ал Малахан тарабынан тастыкталган. Ал эми өзү өлгөн соң бул укук Полот-хан (Молдо Ысак) тарабынан да бекемделген.

Алымбектин бийлигинин мезгилдеринде түштүк Кыргызстандын эли, айталы, монгол, ойрот (жунгар) Цин нан Кыргыз мамлекеттүүлүгүн бөлүп кетүүнү самаган.

Алымбектин кыргыз эли үчүн кылган чоң иштеринин дагы бири — жарым кылымга жакын созулган өзүнүн бийлик жана байлык иштеринде Ош шаарын ээлеп турушу, андан соң аялы Курманжандын биерде анын ишин улантышы, аягында балдарынын ата мурасын улантышы тарыхый зор мааниге ээ болгон. Ырас, тээ кылым түпкүрүнөн бери эле — арап, караханиддер, монголдор, ойроттор, кытайлар чабуулдарынан бери эле Ош шаарын жана анын айланасын ээлегендер көчмөн кыргыз-кыпчактар экендигин тарых далилдери айтып турат. Ошентсе да өзгөчө тополоңдуу XIX кылымда — Кокон хандыгы күчөп, анан орустардын баскынчылыгы жүзөгө ашырылып жаткан коогалуу шарттарда, бир кылым бойлоп, Ош шаарынын ачкычы Алымбек жана анын авладинин колунда туруушу зор тарыхый мааниге ээ болгон фактылардан... Алымбек шаарды аралап өткөн Ак-Буура дарыясынын оң-сол талааларынан жерлер алып, Фергана өрөөнүндөгү эң кооз Ак медресе имаратын салдырып, башка да мечиттер, кербен сарайлар курдуруп, 160ка чейин дүкөндөр ачтырышы, шаардын чыгыш тарабынан чоң арык чыгартып, өз каражаты менен — анткендерге жер берилген), жер алып, (азыркага чейин «Алымбек-чек» деп аталат) ал жерлерди эгин талааларына, жемиш бактарына, жашылча аянттарына

ошондой зор байлыкты, большевиктер ишендиргендей, керт башынын жыргалчылыгы үчүн гана пайдаланып, жыргап өтүп кете берген беле, же эл-журтка, мамлекетке, эң башкысы улуту оуздун кызыкчылыгына да багыттай алган беле?

Алымбек-датка баарыдан мурда өз кызыл кекиртегинин гана камын эмес, кыргыз улутунун, жалпы эле калың Паргана элдеринин камын көргөндүгү көзгө түшүп турат. Баарыдан мурда Ош шаарынын дал ортосунда бүт Фергана өрөөнүндө теңдешсиз, ал турсун Кокон хандыгынын Хан сарайы жана баш медресесинин имаратынан да кооз имарат — Ак медресесин — курдуруп, анда кыргыз-кыпчак, өзбек, тажик, уйгур балдарын окуткандыктарын айталычы.

Илимий документтерде мына минтип жазылган:

«... в Оше Алымбек возводил на собственные средства медресе, которое, по словам современников, своей архитектурой и красотой соперничало с ханским медресе в Коканде.»

Имарат миң жылдарга туруштук берсин үчүн өзгөчө бышырылган (карапа) кыштан кынатылган: ал дарсканалардан, конокканалардан, өжүрөлөрдөн турган (аларда мударистер жана талабалар — студенттер жашашкан.) 28 өжүрөсү болгон, ичинде төрт күмбөзү курулуштары, мечити, айбандары болуп, жума намаз

катка, Араванга, Кара-Сууга, Өзгөнгө, Алайга, Кызыл-Кыя, Кадамжай багыттарына бет алган жолдорду тартип тептирген. Ал турсун шаардын ортосундагы батканк туу көп көчөлөргө таш төк түргөн.

Ош шаары (чыгыш элдери аны «Ош пирим» дешкен) тогуз жолдун тоому болгон — б. а. илгертен пайда болгон «Жибек жолу» соода жолунун бир түйүнү болгондуктан, алыскы Чыгыштан Батышка бараткан, Батыштан Чыгышка бет алган соодагерлердин даңктуу адамдардын жолу болгондуктан, шаарга Кербен-сарайларды, меймамканаларды, чайканаларды көп курдурган.

Өзү да илим-билимдүү болгон Алымбек-датка элдин балдарын көп окутуп, алардын сабатын ачуу маселесине көп көңүл бурган. Ошол кезде Ош шаарында 150гө жакын мечиттер, ондон ашуун медреселер иштеп турган. Ага кошумча катары Алымбек-датка өзүнүн Ак медресе курдурганын жогоруда айттадыкпы. Аларга алыстан мударистер чакырткан...

Азыркы сөздө Алымбек-датканын Ак-медресесинин коомдук-саясий, маданий-рухий маанилери тууралуу үстүртөн кыскача чаап болсо да айта кетишибиз абдан зарыл.

XIX кылымдын орто ченлеринде курулуп, ишке кирген бул медресе-мечит 70—75 жылга жакын үзгүлтүксүз иштеген. Ар жылы орточо 100—120 дан кем эмес окуучулар (үч тайпа болуп: тестиерлер, еспүрүмдөр, уландар...) окушкан. Бир тайпа кыздар да болгон. Мударистер чоң маяналар, талабаларга (студенттерге) стипендиялар берилген. Алар жатакана, тамак-аш жана кийим-кечелер менен бекер камсыз кылынган. Ошондой эле медресеге кызмат кылышкан ондогон кызматчылар (кароолдор, шыпырып-тазалагычтар, чачтарачтар, ашпоздор, кайыкчылар,

Курманжан ага кайрылат экен— бир көркөм чыгармада:

О, даткам!
Беш уул, эки кызың бар,
Калың кыргыз элиң бар.
Паргана, Алай жериң бар—
Мында эле калсаң болбос беле?

Мал кылам десең, жайлоо бар,
Дан кылам десең, айдоо бар.
Ата-кесип соодаңа өтсөң—
Тигине Истамбул, тигине Кашкар...

Ошондо Алымбек-датка бир тараптан кабагын бүркөп, бирок ишеним менен минтип айтат экен:
Жара башым калкалап,
Жатайынбы бекинип?
Кыргыз элим тагдыры
Жаткан кезде чечилип.
Манас, Бакай кезиндей,
Эл болсок дейм күрдөөлдүү.
Оң-сол кыргыз биригип,

Бел болсок дейм сүрдөөлдүү.
Ала-Тоону капырлар,
Баспаса деп баратам.
Пасык болуп дин ислам,
Калбаса деп баратам...

Көркөм чыгармаларда гана эмес, документалдуу-илимий эмгектерде да бул ой— кыргыз элинин өз алдынча хандыгын же мамлекетин түзүү жөнүндөгү Алымбек-датканын ойлору жана турмуштук аракеттери тастыкталат. (Ондогон документтерди, окумуштуулардын аттарын тизмелеп, алардан шилтемелер келтирүүгө биерде аракеттенбей эле коелу.)

Бул тарыхый чындыктарга бүгүн, демагог коммунист детилген.

Алымбектин бийлигинин мезгилдеринде түштүк Кыргызстандын эли, айталы, монгол, ойрот (жунгар), Цин кытай бийликтери мезгилдериндей таланып-чабылып, күлү асманга сапырылган учурлар болгон эмес, ошондой эле Кокон хандыгынын армиясы да, башка бир көтөрүлүш чыгарган вилейаттегилердей, талап-тоноолорго барыша албаган. Хандыктын саясатында Алымбектин салмагы турган, экинчиден, ар бир кыргыз үйүндө аттарын токуп, кылычын шайлап, Алымбектин жигиттери даяр турушкан. Датка керек болсо добулун кагуу менен бир күндө миңдеген өз колун топтой алган. Ошон үчүн ордодон кээде качып чыкканда да анын артынан хан армиясы кууп жетип талкалоодон же колго түшүрүп келүүгө аракеттенүүдөн чочулаган. Андай учурлар болгондо да хан колу өзү талкаланып калган фактыларын анчамынча жогоруда айтпадыкпы. Алымбек ушунчалык кубаттуу да, саясатчыл да уюштуруучулук жендөмүнө да ээ болгон адам эле. Ошон үчүн ал үч жолу заговор уюштуруп, үч ханды кулатып, (Шералы ханды, Кудаяр ханды, Мала ханды) өзү баш вазирлигине жетип отурбайбы. Эгерде жазага тартылып кетпесе, төртүнчү жолу да ханды кулатууга даяр эле. Биреөлөр сурашат: ошо хандарды кулаткан ийгиликтеринин биринде өзүн неге чыгартып, өз каражаты менен —анткендерге жер берилген), жер алып, (азыргачейин «Алымбек-чек» деп аталат) ал жерлерди эгин талааларына, жемиш бактарына, жашылча аянттарына айландырышы зор маанилүү иштер болгон. Ошентип, Алымбек-датка жана анын авладинин шаардын тарыхый өнүгүшүндө сөзсүз мааниси бар. Бу чындыкты оңу-солкусуз эле моюнга ала жүргөнүбүз жакшы. Коммунисттик пропаганданын инерциясы менен аларды дагы да боктой бергенибиз уят. Чындыкты чындыктай көз менен кароого эми үйрөнөлү. Бир сөз менен жыйынтыктасак, Алымбек-датканын бийлигинен кыргыз эли зыян тарткан эмес... (Ырас, кемчиликтери да бардыр. Ал тууралу кошуп-ташып аянбай жазып келбедикпи, андыктан мен ал үчүн атайлап аракеттенгеним жок). Бир сөз менен айтар болсок, Алымбек—кыргыз элинин куту, сыймыгы, уюткусу болгон уулдарынын бири.

б) байлыгы

Алымбек-датканын байлыгы, ырас, эле, аябай зор болгон экен. Азыркы түшүнүк менен айтар болсок, ал— миллионер... а балким, миллиардер деп тайманбай айтсак да туура келердей. Бул зор байлыкты, коммунисттик пропаганда бекемдеп келгендей, калың элдин канын соруу менен топтоп алган беле же соодагер атасы Асанбийден калган чоң байлыгын дан, өжүрөлөрдөн турган (аларда мударистер жана талабалар—студенттер жашашкан.) 28 өжүрөсү болгон, ичинде төрт күмбөзү курулуштары, мечити, айбандары болуп, жума намаздарында, айт намаздарында бир нече миң ыбааратчылар кеңири батышкан— намаз окушкан. Төрт бурчунда төрт мунарасы болгон— азандар айтылган. Алардын ар биринин бийиктиги 15 метрден болгон.

Медресесине Алымбек-датка башкы мудариси кылып, өз окумуштуулугу менен көп Чыгыш өлкөлөрүнө белгилүү болгон аалым Хаджи-Мухаммадди чакырган. Дагы башка таанымал мударистер дарс беришкен.

Имарат Ак-Буура дарыясынын оң жээгине — Кара-Суу жолу келген жерге салынган. Буга жамаатташ салынган жана Шайыт-Дөбө, дагы башка шаар аймактарында жана Анжиян, Шархан, (Кара-Суу) аймактарын да Алымбек-датканын) ошол кездеги тарыхый документтер боюнча 160 соода дүкөндөрү иштеп турган. Алар сатылуучу малдары (товарлары) Алымбектин иш башкаруучу адамдары анын көп сотуусу боюнча камсыз кылып турушкан.

Ошол жылдарда ал Курманжан-кызга үйлөнүп, Ош шаарына көчүп келип, Ак өргөөсүн тиктирген. Аны жандап көчүп келгендер менен бирдикте байыркы шаардын бекер камсыз кылынган. Ошондой эле медресеге кызмат кылышкан ондогон кызматчылар (кароолдор, шыпыруу-тазалагычтар, чачтарачтар, ашпоздор, кайыкчылар, жыгач усталары) жакшы маяналар алып турушкан. Ушундай зор чыгымдардын бардыгын Алымбек-датка өз чөнтөгүнөн төлөгөн. Зор байлыктарын соопчулук жана диний фондуга —вакифке өткөрүп койгондуктан, ал зор өкмөттүк алык-салыктан азат кылынган.

Бул медреседен окуп чыгышкандардын айрымдары билимин андан ары өркүндөтүү үчүн Бухара, Самаркан, Кокон, Ташкен, Тегеран, Каир (Мисир), Дамаск, Истамбул жактарга кетишсе да, негизги бөлүгү Фергана өрөөнүндөгү шаарларда, Алай, Арстанбап, Борбордук Тянь-Шань, Памир жерлериндеги айыл-кыштактарга мечиттерде имам болушуп, балдар-кыздарды окутушуп, эл арасында диний, маданий-агартуу иштерин жүргүзүшкөн. Мурдагы учурдагыларын айтпай эле коёлу, бул медресени бүтүргөндөрдүн далайы Совет бийлиги мезгилинде деле маданият-илим иштеринде баштары көрүнүп, алды академиктик даражага жеткендери да кыргыз, өзбек, тажик, уйгур элдеринин арасында бир топ... Аларды издеп таап, тизмелеп отуруу негизги максатыбызга кирбейт.)

(Уландысы бар)

Тарыхый көркөм баян

Шабданбай АБДЫРАМАНОВ

Кыргыз Республикасынын эл жазуучусу

АЛЫМБЕК ДАТКАНЫН БИЙЛИГИ БАЙЛЫГЫ

Уландысы.
(Башталышы газетаның өткөн сандарында).

Ал учурда Алымбек-датканын медресе-мечити, соода мекемелери, кербен сарайлары үчүн мамлекеттик бюджеттен каражат бөлүнбөсө, азыркыдай «долгосрочный», «краткосрочный», «беспроцентный» деп банктардан миллиондогон сом ссудалар алуу тартиби жаңабаса, ал эми эсепсиз көп каражаттар жумшалып жаткан медресени материалдык байлыктар ойдүрбөсө, ал гиганттык зор каражаттарды кайдан таап жаткан? деген закондуу суроо туулбай койбойт. Ооба, анда биз бүгүн алкагына кирип-кире албай жаткан рыноктук (базар) экономикасы өкүм сүрүп турган болучу. Ошон үчүн ал тууралуу ойлонбой коюуга болбойт. Ырас, эле ал мындай зор чыгымдарды кантип төлөп турган?

Алымбек-датка бүт байлыктарын: бай-соодагер атасынан калган байлыктарын да, ага тиешелүү бүт жер-сууларын да, өзгөчө —өзү Мадали-ханга, Мала-ханга, дагы башка хандарга кызмат көрсөтүү менен алган чексиз кең аянттуу айдоо жерлерин, андан да кеңири мал жайыттарын, анда жайылган миңдеген-миңдеген жандык жана кара малдарын өз медресесинин, мечитинин, бир нече ыйык мазарлардын карамагына официалдуу түрдө өткөрүп койгон. Жогоруда эске салган көп мүлктөрүнөн түшкөн байлыктар вакифтин казынасына түшкөн, башкача айтканда, медресесинин фондусуна түшкөн. Ал эми медресесинин Муталийи— бүгүнкү биздин тил менен айтканда ректору Алымбек-датка өзү болгон,

ра берген... Тегирмендер, жжубаз, майжубаздар, майда кол өнөрчүлүктөр сыяктуу анын байлыгы эсебинен иштеген чакан ишканалары иштей берген.

70 жылга созулган большевиктик пропаганда «Алымбек кан соргуч болгон, элдин канын соруп байыган» дегенден башка сөз айтылбаган эмесиң. Бирок «менин канымды сорду» деп ошол убактагы казийлерге, бийлерге арызданган архивдик документтерди жолуктура албадык. (Мындай документтер көп эле окумуштуулардын илимий эмгектеринде— айрым бир ач көз байлардын үстүнөн болгон арыздар, сот процесстери — шилтемелер катары көп келтирилген) Оозеки сакталган имиштерден деле учураганы жок. Тескерисинче, Алымбек-датка жерлерин иштетүүгө, малдарын багууга, ишканаларын жүргүзүүгө бергенде, «бу жеримди же малымды.

Оо, биздин жаш миллионерлер! Алымбек абзацардан үлгү алгыла. Алымбек байлыгын көбөйтүү менен, бүт кул дүйнөнү сатып алам деп жан үрөбөптүр го. Тапкан байлыгына медреселер, мечиттер, соода жана өнөр жай ишканаларын куруп, кыргыз элинин караңгы көзүн аз болсо да ачсам, агартсам, маданиятын көтөрсөм, рухий жактан башка өскөн элдерге теңесем деп күрөшүп жүрүп өткөн тура—бийлиги жагы менен да, байлыгы жагы менен да... Бул ыйык инсандан үлгү алуу менен элге пайдаларды тийгизүү маселесин эсиңерден чыгарбагыла, кыргыз элинин жаш миллионерлери, жаш бизнесмендери...

«Байлык деген бу—боор эт менен барабар» деген кыргызда кеп бар эмеспи. Байлыгын тартып алуу боор этин кесип алган менен барабар дешет. Бирок дал ошон

дожниктеринен) сатып алган, ошону менен бирге аларды ачкачылыктан сактап (сүрөттөрүн сатып алып) жана чыгармачылыктарын колдоп турган. Ошондой эле европалык улуу сүрөтчүлөрдүн эң кымбат сүрөттөрүн сатып алган. Азыр ал орус маданиятынын сыймыгы болуп, бүт дүйнөнү суктандырып турат. Третьяковдун аты орус тарыхында алтын тамгалар менен түбөлүккө жазылып калды.

Биз негизги темабыздан четтеп кеткенсидик. Жок, четтегенибиз жок. Бул ойлорумду мен көптөн эле айтайын деп жүргөн элем, бирок кыябы келбей жүргөн. Азыр буларды Алымбек-датканын кыргыз элине жасаган аракеттерине байланыштырып айтуу, балким, биздин жаш бизнесмендерибизге таасирдүү тийип, анча-мынча болсо да аларды ойлорго чакырып коёр деп үмүттөнүп жаздым.

чулар менен жолугушуп, абдан өссө керек—өшентип улуу акынга, улуу комузчуга айланса керек. Анан Алымбек Мала-хан менен араздашып, Тянь-Шань, Алай тарапты көздөй чыгып кеткенде же 1863-жылы ордодо Алымбек-датканын башы алынган соң, Арстанбек ырчы Түндүккө кайткан окшойт, кыязы.

X X X

Алымбек-датканын өмүр-тагдырын айтууну аяктап бара жатканда, бир окуучу жүрөктү туз куйгандай ачыштырат: ал — Алымбек-датка пайгамбар жашына жетип (63), акыл-эси, тажрыйбасы артып, зор максаттарына умтулуп турган шарттарда, өмүрүнүн күтүүсүз жерден трагедиялуу мүнөздө чорт үзүлүшү эмес— өлбөй турган адам болбойт эмеспи— анын Ак медресесинин, анын кооз имаратынын тагдыры... Жогоруда биз айткандай ал имарат Фергана өрөөнүндө кооздук жагынан алдына башкаларды салбай турган, ал турсун хандын башкы мечитинен жол талашкан, карапа кирпичинен салдырган ажайып имарат эмес беле? Алымбек-датка аны миң жылдарды аралап өтүп кете берет деген зор да, ак да ишеним, тилек менен салдырбады беле? 150 жыл аралыгында тыптыйпыл кыйрап калышына эмне себеп болду? Кайсы ырайымсыз апаат ал Ак-Медресени жалмап кетти?

Ал апаат— каргыш тийген коммунисттик идеологиянын апааты... Большевиктик варвардык идеология бул миң жылдарга турар кооз имаратты «эзүүчү таптын окулу Алымбек-датка салдырган, бул— социализм

ЖАНА АВЛАДИ

Алымбек-датка өзү болгон. Демек, бүт вакифтин байлыктарын, жогоруда биз эске салган Оштогу 160 соода дүкөндөрүнүн, өзү аким болуп турган Анжиян шаарынын ичиндеги жана сыртындагы, ошондой эле резиденциясынын жарымын кармаган Кара-Суу шаарындагы соода дүкөндөрүнөн түшкөн байлыктар да медресесинин мутавалийинин колуна — Алымбек датканын өз колуна түшкөн. Аны кандайча сарптоону — эсеп-кысапчыларынын (бизче айтканда, экономисттеринин) жардамы менен — өзү чечкен. Кыскасы, чексиз байлыгынын башкы ачкычы өз колунда турган, бүгүнкү түшүнүк менен айтар болсок, базар экономикасына өтүү менен биздин башыбызга, түшүнүгүбүзгө кирип жаткан бизнесмен, менеджер, банкир [illegible] жөнүндөгү түшүнүктөр Алымбек-датканын башында ошондо эле так иштелген түшүнүктүү экен.

Биз биерде бир нерсени туура түшүнүшүбүз керек. Алымбек-датка чексиз байлыктарынын башкы ачкычын өзү кармап турган десек, аны бир боо ачкычтарын белине байланып, алып, аны титиреп кучактап жаткан баягы Плюшкин экен (Гоголдун) деп түшүнүүгө тийиш эмеспиз. Бул байлыктарынын башына ал эң күчтүү бизнесмендерди, экономисттерди, банкирлерди (финансисттерди), менеджерлерди кармап, өзү бийлик үчүн кармашып, хан ордосунда жүргөн: биерде ханды кулатып, өз кызматын кылар адамдардан тактыга отургузушууда роль ойногон, чоң мансабын ээлеген же күрөшүндө жеңилип, ордодон качып чыгып, кайрадан кол курап, өз ордун ордодон ээлеш үчүн күн-түн дөп күрөшүп жүргөн.

Алымбек-датка ушундай жүрөгү тынчсыз, өмүр бою хан ордосунда зор бийликтер үчүн кармашып келген киши болсо, бирде жеңсе да бирде жеңилип, куугунтуктарга калып, хандыктын чегинен сыртка кетип калган учурлары да болгон экен, анда эмне үчүн анын мын[illegible]

болбосо бир мүлкүмдү сага тапшырдым, а сени кудайга тапшырдым. Бала-чакамды ушулардын эсебинен бак, ач-жылаңач калтырба. Андан калганын кудайы калыстык менен мага өткөр — эсеп-кысабын өзүбүз жүргүзүп алабыз» деп дин ишенимине такап, бата тарттырчу экен. Андан кийинки иштерине иш башкаруучулары жетекчилик кылышуучу дешет. Ошентип, миллиондогон байлыктар Алымбек-датканын казынасына агылып түшүп турган.

Ошол байлыктарынын ак болушу үчүн ар убак күрөшкөн дешет ал. Эгерде иш башкаруучуларынын ичинен кимдир бирөө, өз жеке пайдасын ойлоп, анын байлыгына кандайдыр бир ак эмес нерселерди — бүгүнкүчө айтканда, махинацияларды же алдамчылыктарды аралаштырып жиберсе, андайларды айыптап ишинен чыгарып, ал турсун казыга кайрылып, зań атынан да, дин атынан да жазалатып жиберчи экен деп айтышат. «Менин байлыгым кудай алдында элим алдында ак болушу керек. Мен беш убак намаз окуйм. Тапкан байлыгым харам болушу тийиш эмес» дечү экен, алып-сатарлыкты жек көрүүчү дешет. Өз дүкөндөрүндө өз жеринен, малдарынан, ишканаларынан өндүрүлгөн малдар (товарлар) сатылчу экен. Анан Хиндустан, Кытай, Ооганстан, Түркия тараптардан келген малдарды (товарларды) дүңү менен алып, өз дүкөндөрүнө өзү чектеген баалары менен саттырчу экен дешет. [illegible]

дой кымбат байлыгын өз элине, анын керегине маркарнап, ошону менен эл алкышында түбөлүккө калып жүргөн азаматтар көп. Американы кыдырбай эле, өзүбүзгө жакшы тааныш орус элинин тарыхына кайрыла коёлучу: Савва Морозов деген орус элинин XIX кылымдагы фабриканты — миллиардери өткөн. Большевиктик идеологиянын позициясынан жазылган «СССР тарыхында» баштан аяк эзүүчү, орус элинин душманы деп жазылган. Ошентип сөгүп айтып берип, биз, окуучу балдар, «беш» деген баалар да алчубуз. Көрсө, ал андай эмес экен. Орус элинин маданий жана материалдык, ошондой эле рухий, адеп-ахлак турмушунун өсүшүнө зор салым кошкон миллионер экен. Айталы, орустун Намирович-Данченко, Станиславский деген атактуу режиссерлору менен биргелікте МХАТ (Московский художественный Академический театр) түзгөн киши болгон. Театрдын имаратын салдырып, мурда Горький атындагы театр эле, (азыр Чехов атындагы театр) анын бүт жабдууларын, алтын-күмүш менен чегелеткен эмеректерин, 100дөн ашуун адамдарга төлөнүүчү айлыктарын, спектаклдер үчүн кийим-кечелерди, чарбалык иштери үчүн кеткен чыгымдарды бүт Савва Морозов төлөп турган. Андан башка да көп маанилүү иштерди материалдык жактан колдоп, орус элинин маданий-рухий турмушуна зор иштер жасаган миллионер болгон ал. Азыр анын аты орус тарыхында ардак менен айтылат.

Ырас эле биздин жаш бизнесмендер коомчулуктун, калктын кызыкчылыктары үчүн соопчулук каражаттарын чыгарууга адаттанып келатышат. Айрым бизнесмендер, кооперативдердин, бирикмелердин башчылары ар кандай коомдук чаралар да демөөрчүлөр (спонсорлор) болушуп, муктаж болгон жайларга каражаттар бөлүү менен, театрларда спектаклдер койдурушуп, басмаларда китептер, бастырышып, концерттер уюштурушуп, жакшы жөрөлгөлөрдү баштапшуудa. Элибиздин маданий, рухий, ошондой эле материалдык турмуштарына үлүшү болор мындай аракеттер салтка айлана берсе жакшы болмок.

Айтмакчы, концерттерди айтуудан улам эске түшөт: Алымбек-датка өз айланасына кернейи-сурнайчы, чоор-кыякчы, комузчу-ырчыларды топтоп, шаан-шөкөт менен жүргөндү жактырган шайыр адам болгон дешет. Хандын аскери менен болгон канча жолку салгылаштарда, хан ордосун каптап кирген согуштарында добулбас-кернейлүү сүр менен коштоп кирүүчү экен. Аш-тойлордо ырчылары коштоп жүрүүчү деп айтышат. Өз үйүндө комуз, кыяк күүлөрүн угууну үй-бүлөлүк салты катары санаачу экен. Бул сөздөрүбүз куру лай мактоо болбосун үчүн, бир конкреттүү фактыны келтире кетишибиз абдан орундуу болот: Кыргыз элинин рухий тарыхына актандай акын. 500 дөй комуз күүлөрүн черткен легендарлуу өнөрпоз ката[illegible]

салдырган, бул — социализм үчүн коркунучтуу, зыяндуу» деп бөлтөлөтүп-мөтүлөтүп жүрүп кыйратышты... Болбосо бул медресе жана анын имараты XIX кылымдын орто ченинде курулган мезгилинен бери тарта, XIX-кылымдын 20-жылдарынын акыркы мезгилдерине чейин — 70 жыл бойлоп иштеп, миңдеген жаштарды окутуп-тарбиялап чыгарып турган. Медресенин адегендеги Мутавалийи (ректору) — Алымбек-датка өзү өлгөн соң, анын чоң уулу (чоң аялынан көргөн баласы) Жаркынбай мурасчы-мутавалий болуп даярдалган. Ошо кезде ал Ош шаарынын акими болуучу. 1865-жылкы согушта — Ташкен алдында Кокон хандыгынын армиясы менен орус армиясы (генерал Черняев) ортосунда болгон согушта ага ок жаңылып өлгөн. Ал өлгөн соң Медресенин Мутавалийлиги Алымбектин Курманжандан төрөлгөн чоң уулу Абдыллабек-даткага өткөн. Абдыллабек-датка 1876-жылы Алайда орус армиясына каршы жүргүзгөн согуштарында жеңилип, Ооганстандын чегине өтүп кеткен соң, Медресенин мутавалийлиги анын иниси Асанбекке өткөн... анан Батырбек инисине өтөт. Алымбек-датканын тике өз уулдары калбаган соң, неберелерине-туугандарына бул эрлик өтүп турган. Кыскасы, 20-жылдардын акыркы мезгилине чейин Медресе иштеп, балдарды окутуп, вакифке өткөн мүлктөрдүн эсебинен байлыгы толуп-ташып берген.

Качан гана Совет бийлиги биякка бекем орноп алган соң, Лениндин теориялык көрсөтмөлөрү боюнча, мектептерди дин мекемелеринен бөлүү, ал эми дин мекемелерин мамлекеттен бөлүү деген саясатты жүзөгө ашырганда, Ош шаарындагы Алымбектин Ак-Медресеси жабылып, байлыктары конфискацияланып, анын кооз имараты каңгырап бош калган. Ошо бош калган кооз имарат партаппаратчиктердин көзүнө түшкөн кылкан болуп, күндөп-түндөп алар[illegible]

учурлары да болгон экен, анда эмне үчүн анын мындай зор байлыктарын жеңилип калган учурларында хан бийлиги талап алган жок (биzче айтканда конфискацияланган эмес)? деген заңдуу суроо туулбай койбойт. Ооба, Алымбек-датка муну эң сонун билген. Ал эми ушу байлыгымды эптеп сакташ үчүн куйругумду түйүп жөн жүрөйүн дегенге да анын жалындуу жүрөгү көнө койбосун башкалардан өзү жакшы сезген.

Мына ошон үчүн (куу десек да болор, акылман десек да болор) Алымбек-датка бүт байлыгын вакифке—соопчулук мекемелеринин карамагына өткөрүп койгон... Мунун пайдалуу жагы—вакифке өтүп калган байлыктарга хандын да тиши өтпөй турган болуп калган, анткени— ал дин жолундагы ыйык байлык болуп калат экен да —шарияттын шарты боюнча... Ошон үчүн Алымбек-датка кээде ордодо жеңилип, качып чыкканда да, артынан түшкөн куугун анын үйүндөгү майда-барат байлыгын талап кетсе да вакифтеги зор байлыгына кол тийгизе алган эмес: медресеси иштеп, мечитинде намаздар окулуп, дүкөндөрүндө соодалар жүрүп, өзү каздырган зор арыктарынан суу агып, чексиз жайыттарында төрт түлүк сансыз малдары жайылып, эгин талааларында эгиндери жайкалып бышып, бактары мөмөлөп жыттуу коон-дарбыздары, сабиз-пыяздары базарлардын көркүн ачып, элдерге төмүлүктар апкелип ту...

...ген баалары менен саттырчу экен дешет уккандар. Оздон оозго өткөн жакшы сөздөр жашап жүрөт.

Мына буларды айтып жатуу менен мына булар эсиме түшөт: кудайга шүгүр, жаңы заман келип, кыргыз улутунун өкүлдөрүнө да бизнесмендер, менеджерлер, банкирлер, соодагерлер болууга шарттар түзүлүп жатат. Жөндөмдүү адамдар байып жатышат. Ылайым эле байышсын.

Ырас, элибизде азың пайда боло баштаган бизнесмен, миллионер адамдарыбыз жакшы иштерди да кылып жатышат, аларга ырахмат. Бирок көпчүлүгү эл мүдөөсүн, муктаждыгын, жеке элге берер пайдаларын эске албай эле, «палан жерде түкүндөй деген буюм арзан экен, мен аны биерге апкелип, тигиндей баада сатсам, мынча жүз миң сом, же доллар пайда табат экемин» деп жан үрөп жүрүшөт. Айрымдары мен палан жерге сигарета фабрикасын курам, арак заводун курам паланча миллион сомдон пайда түшүрөм деп, алдын ала эсептейт экен. Ырас, ал бизнесменге ошончолуктан миллион сом зор, долларлар пайдаларын келтирери талашсыз. Ал эми ошол сигарета фабрикасы, арак заводу кыргыз элине эмне пайда берет: материалдык жагынан болсун, рухий жагынан болсун?.. Тескерисинче, адамдарды акыл-эстеринен ажыратуудан, кеселдерге чалдыктыруудан башка пайдалары жок.

Азыр анын аты орус тарыхында ардак менен айтылат.

Москвадагы атактуу Ленин атындагы китепкананы орустун Румянцев деген миллиардери курдурган, миллиондогон китептер менен камсыз кылган, анда иштеген жүздөгөн адамдарды маяналар менен камсыз кылган. Ошон үчүн ал китепкана ал кишинин — өз ээсинин атына которулуп жатат... Дал ушул сыяктуу эле Москвадагы А. С. Пушкин атындагы кеңкэм искусство музейин— имараттарын да, ичиндеги бүт кымбат байлыктарын да, ар бири миллиондогон сомдогон искусство предметтерин — скульптура, живопись, сүрөт, алтын-күмүштөн жасалган экспонаттарын да Цветаев деген миллионер адам (акын Марина Цветаеванын атасы) курдурган, уюштурган. Азыр ал музейдин атын да өз ээсинин атына которуу аракетин талап кылып жатышат.

Эң акырында айтарыбыз: көпөс фабрикант Третьяков тууралу. Москвадагы Третьяков атындагы сүрөт искусство музейин бүт дүйнөдө ким билбейт? Байлыгы жана дүйнөлүк мааниси жагынан ал музей Франциянын Лувру, Германиянын Дрезден жана Италиянын атактуу музейлери менен тирешет эмеспи. Ошо музейди ошо көпөс Третьяков түзгөн— миллиарддаган сом акчаларын жумшап, андагы улуу сүрөттөрдү орус художниктеринен (ооба, орус ху...

...легендарлуу өнөрпоз катары белгилүү Арстанбек Буйлаш уулу ушу Алымбек-датканын ырчысы болуп жүрүп таанылып, оң-сол кыргызга башы көрүнгөн турбайбы...

Эгер мен каңырып уксам, түндүк кыргыздардын бир топ жакшыларын хан ордого (Коконго) чакыртып, анан аларды кайра жөнөтпөй, кармап калган экен. Ошондо быяктагы кыргыздар алман чогултушуп, ханга белек алып барышат. Ошолордун арасында жаш ырчы Арстанбек да бар экен, атайылап апарышса керек. Бул мезгил, кыязы, Алымбек Кудаяр-ханды такысынан кубалап жиберип, ордуна өз адамы Мала-ханды такына отургузуп, өзү баш вазир болуп турган учур окшойт. Түндүктөн барган депутацияны ордодо оң кабыл алышып, алардын талабы боюнча мурда кармалып турган түндүк жакшыларын коё бергизип, Алымбек-датка жаш ырчы Арстанбекти алып калат экен. Алымбек-датка калың кишки эмес эле да— Арстанбектин укмуштай талантын дароо тааныса керек. Ошондон соң жаш ырчы бир нече жыл бойлоп, Алымбек-датканын жанында жүрүптүр. Көчмөн турмушта өскөн жаш ырчы отурукташкан турмушка аралашып, Кокон хандыгындагы Кокон, Ташкен, Анжиян, Ош сыяктуу өнүккөн шаарларды көрүп, хан ордосундагы татаал турмушту сезип, ордо интригаларына күбө болуп, чоң акындар менен, комуз...

...болуп, ... алардын көздөрүн өйүй баштаган. Ошондо алар мына мындай макоо жыйынтыктарга келишет: бул имарат —Алымбек-датка салдырган имарат, ал биздин «тап душманыбыз» болгон, демек— ал салдырган бул имарат да биздин тап душманыбыз. Андыктан бул имаратты буздуруп жок кылышыбыз керек.

Ошентип отузунчу жылдардын орто чендеринен тарта, мечитти кулата баштайшат. (Ушундай имаратты «буз» деп айтууга кандай гана кабак баш партократтын оозу барды экен э[illegible].) Адегенде төрт бурчундагы—ар бири он беш метрликтен бийик мунараларын (азан айтуучу) анан ичиндеги кабыр жайларын буздурушат, анан өжүрөлөрүн, анан намаз окулуучу кең залдарын, анан кооз айбандарын... Бузууну согуш жылдарында да улантышат, Акыркы пайдубалдарын 50-жылдарда оморуп жок кылышат. Ошондо өздөрүн коммунизмге кыйла жакындай түшкөндөй сезишет алиги большевиктер... Бул аракеттерин алар динге каршы күрөшүү деп, «жакшылыкка» жорушат. Бирок, дин калды, ал эми большевиктер зомбулук менен жүргүзгөн саясаттар өлдү— эшектин тарпы жерге көмүлгөндөй көмүлдү.... Ошол башсыз бирок ырайымсыз күчкө, кан төгүүлөргө таянган бийликтен кутулганыбызга кудайга шүгүр.

(Уландысы бар).

Тарыхый көркөм баян

Шабданбай АБДЫРАМАНОВ

Кыргыз Республикасынын эл жазуучусу

АЛЫМБЕК ДАТКАНЫН БИЙЛИГИ, БАЙЛЫГЫ ЖАНА АВЛАДЫ

(Башталышы газетанын өткөн сандарында)

«Эскиликтерге каршы күрөшүү» деген ураанды большевиктер баарыга бирдей таштаган. Бирок, Өзбекстан, Тажикстан, Казакстан, Түркмөнстан деген республикаларда миңдеген-миңдеген тарыхый- архитектуралык имараттар сакталып калат да, ошолордун деңгээлинде кооз салынган, болгондо да кыргыздын Ош шаарыный ортосуна кыргыздын аракети, анын акчасы менен салынган бирден бир кооз имаратыбыз кыйрап калат?.. Жооп бирөө гана: кыргыз жетекчилеринин маданиятынын төмөндүгү... «Бөрк ал десе, баш алган» чала сабаттыгы... кошоматчылыктары...

Алысты коюп, 60-жылдардагы эле окуялардан эске салайынчы. Абройлуу саналган бир партаппаратчы Ош обкомунун биринчи секретары болуп турган жылдарда Ош шаарында жана Ош областында сакталган эски архитектуралык эстеликтердин, ыйык мазарлардын түбүнө жетти. Маселен, улуу Бабурдун өз «Бабур-намесинде» жазылган Сулайман тоосунун чокусундагы өжөрөсүн кыйраттырды: элдин талабы ушундай деп, «токтомуна» жаздырыш үчүн, пединститутта чогулуш өткөрттү. Бирок окуучулар «жок, бул тарыхый эстелик, бузууга болбойт» деп каршы чыгып койсо, аларды иштеринен бошоттурушту. Студенттер да, курулушчулар да бузбай коюшкан соң, түрмөдөгүлөрдү апкелишип, ар бир күнүң бир айга өтөт деп бир айлап буздурушту. Ошол эле обком Петраш деген «окумуштуу аферистке»

даткага кандай мамиле жасашса, Курманжанга ошондой тең укук менен мамилелер жасай башташты. Россия сыяктуу зор падышачылыктын падышалары Александр II, Александр III, жана Николай II өз губернаторлору аркылуу Курманжан-датка менен эсептешүүгө, аны менен закондуу мамилелер түзүүгө аргасыз болушту.

Ушул жерде тарыхый чындыкты бурмалабай, реалдуу айта кеткенибиз калыстык болот. Алымбек-датканын аскар тоодой бийик кадыр-баркы, эсеп жеткис зор байлыктары, кеменгер мамлекеттик ишмердиги, тунук акылмандыгы болгону

бийлигимден ажырап, эми орустарга салык чогултуп, элдин канын соруп бергичи болбойм» деп койгон. Кыязы, ал кол жыйнап, дагы да Ооган бийликтеринен жардам алып, орус колонизаторлору менен салгылашууну болжогон. Бирок ага Ооган бийликтери жардам бере албастыгын билдирген, антке ни— муунтуп келаткан англиялык колониализмдин коркунучунан улам алар өздөрү орус жардамына муктаж болучу. Андан калса, орус баскынчылыгы алардын чек арасына келип калган эле, ошон үчүн орус менен кагылышуу да алар үчүн коркунучтуу болучу.

Ошондон соң Ооганстан

Жыйырма жашта жык
толдуң.
Эл мүдөөсүн ойлонуп,
Жыйырма беште
топтондуң.
Капырга тике мелженип,
Отуз жаш чакта ок болдуң,
Отуз беш жашта минетип,
Кулунум, топурак болуп
жок болдуң..

1898-жылкы Анжиян көтөрүлүшүнүн капшабына байланыштуу Алымбек-датканын эки уулу— Батырбеги менен Мамытбеги жана небереси Мырзапаяз Сибирге сүргүнгө айдалышкан. Курманжан артынан түшүп жүрүп, орус падышасынын үй-бүлөсүнө, аялына кат менен кайрылып, аларды бошотуп алган экен. Ошондон

өз оокаттарына тың, мөгдөп калгандары тегеле болгон эмес. Кызмат жагынан алсак, райондо, оолуста, борбордо жооптуу иштерде иштеп жүрүшөт. Алымбек-датка адамдык имам-жаны, мактаттары, өмүр жолу гана ак эмес, каны да таза адам экендиги көрүнүп турат деп сыймыктана сүйлөдү...

«Сыймыктана сүйлөдү» демекчи, коммунисттик зомбу бийлик анын байлыктарына гана тыюу салып, бутундөрүн уратып-бузуп токтоткон жок, асыл Алымбек-датканын өзүнүн атын атоого да, иштерин калыс айтууга да, Курманжандай кеменгер жары, арстандай уулдары тууралу эске салууга да тапанча, кылыч күчү менен тыюу салып келбедиби...

Алардын зор иштери туурасында башкалардын айтуусу мындай турсун, өз балдары неберелери, чеберелери, чөбүрөлөрү «биз ошонун каынан элек» деп сыймыктанууга, сыймыктанбай эле өз канын айтууга да батына алышпай калышпадыбы— кечээ эле кайра куруу келгенге чейин батындырбай да коюшпадыбы...

Кудайга шүгүр, мына бүгүн заман өзгөрдү— алар тууралу акыйкат сөздөрдү айтышыбыз адамдык ыйык милдетибиз.

ЖЫЙЫНТЫК СӨЗ

Мына биз үстүртөн болсо да, Алымбек-датканын драматизмге жык толгон өмүр жолу—Анжиян акимдигинен тарта, Кокон хандыгынын баш вазирлигине бир нече жолу жеткенге чейинки бийик мансабы (бийлиги), эсеп жетпестей зор байлыктары, бай түп дарактын бутактарындай чартактаган

да унутулуп, советтик дөөрдө атайын басмырланып келген адамдарыбыздын аттарын атап, маарекелерин өткөрүп жатабыз, мекеме, жер-суулардын аттарын аларга берип жатабыз. (Жер-суу аттарын берүүгө мен каршымын...) Ушул чаралардын баары жакшы.

Алымбек-датка да мындай урмат-сыйдын чоңуна татыктуу! Бирок мен анын маарекесин 200 боз үй тигип, Кыргызстандын булуң-бурчунан, башка өлкөлөрдөн миңдеген меймандар чакырып, 20—30 жылкы союп, 200—300 кой союп, ат чаап, улак тартып, акындарды ырдатып абдан помпездүү кылып өткөрүүгө каршымын. Мындай шаан-шөкөттөрдүн үстүндө жүргөн Алымбек-датканын өмүрүн ал помпездүүлүк кооздой албайт, анын өмүрү кирген тарыхка топчу да болуп бере албайт. Бир жалп этип, кайра өчкөн отко окшоп эле калат—ал эртең эле унут болот.

Анда эмне кылышыбыз керек?

Алымбек-датканын зор өмүрүнө, ал аркылуу бүтүндөй кыргыз элинин тарыхына татыктуу болор нерсе бар, ал Ош шаарынын 3000 жылдыгына байланыштуу — өз заманынын архитектурасынын жетишкендиктерин пайдалануу менен, Самаркан, Бухара имараттрынын үлгүсүндө Ош шаарынын чок ортосунда салынган Алымбек-датканын Ак-Медресесинин кооз имаратын калыбына келтирүү деп эсептеймин, аны сөзсүз калыбына келтирүүнү сунуш кыламын. Бул— бүгүнкү эркин кыргыз эли үчүн, анын эгемендүү мамлекети үчүн өтө зор иш эмес, бирок абдан ардактуу иш!

«окумуштуу аферисттке» Өзгөндөгү, Арстанбаптагы, Ала-Букадагы мазарларды бузууга уруксат бердиришкен. Ал аферист болбосо, чыныгы окумуштуу болсо, тарыхый жана архитектуралык эстеликтерин бузат беле? Арстанбаптагы мазарларды бузганда жергиликтүү эл ачууланып, фотоаппараттарын сыдырып, өздөрүн ызалап куүп жиберсе, обкомдун алиги секретары аларды сотко бергизип, 5—6 жылдан абактарга кестирткен... Оштогу эски Жамдын калдыгын талкалатышып, ордуна азыркы «Космос» кинотеатрын, облархив болуп турган эски медресенин имаратын буздурушуп, ал жерде араккана салдырышкан...,

Ошентип Ош областындагы мазарларды, архитектура эстеликтерин бүт буздурушкан жетекчилердин бири өзүнүн шектүү өлүм менен өлгөн кызынын эстелигин ак мрамордон тургуздуруп, саймалуу темир тосмолор менен тостуруп, ага бир адамга айлык төлөтүп —эгилген бир түп дарагына суу куюп турсун үчүн —«мазарга» айландырып койгон...

Ушундай эле акылсыз жолдор менен, Алымбектин медресесинин имараты баш болгон эски эстелик болор имараттар жоголуп, өткөн тарыхыбыздан жаш муундарга, келген меймандарга, туристтерге көрсөтөр эч нерсебиз Ошто калган жок! Кантип анан коммунисттик варварларга күйүп-жанып наалат айткың келбейт?..

Алымбек-датка эски шарт боюнча эки аялдуу адам болучу (дагы бир версияларга караганда, анын дагы бир аялы болгон Кокондо, андан да балдары калган, бирок большевиктик бийлик келген соң, датканын баласы болуп балакетине калбайлы деген коркунучтан улам өз аттарын жашырып, Ташкен жактарда жүрүшкөн деген да кептер бар...) Ошо эки кыргыз аялынан эле 6 уулу, эки кызы болгон экен. Алар тууралу да кыска- кыска маалыматтар бере кетүүгө аракеттенели.

үчүн анын жары —Курманжан—көчмөн кыргыз үй-бүлөсүнүн деңгээлинде тарбияланган Курманжан «Алай ханшасы» деңгээлине өсүшүнө өбөлгө түзгөн. Ырас, Курманжандын табыйгый акылман болгондугун, адамгерчиликтин көп маселелери боюнча кыз чагында эле жетик ойлоно алышы—шарыят шарымынын торлору туш-тушунан курчалган караңгылык доордо өз сүйгөнү, өз башынын эркиндиги үчүн күрөшүп, көп салт-санааларды бузуп өтүшү өзүнөн-өзү эле көп нерселерди айтып турат. Андай табыйгый акылмандыгына Алымбектей зор адамга жар болушу, анын саясы жана байлык иштеринин атмосферасына аралашышы, Алымбек бийлик ышкысында, кандуу кармаштарда айлап жылдап жүргөн учурларында анын Алай, Ош багытындагы иштерин өзү жүргүзүп такшалышы, аны өзүнө айтпай кайра түзгөн эле. Алымбек өлгөн соң анын ишин улантып кетүүгө тажрыйба жана моралдык жактан даяр болуп калган экен.

Курманжандын мындай даярдыктарын өз датка, баңсат балдары жакшы түшүнүшкөн. Андыктан Алымбек өлгөндөн кийин кыргыз жакшылары чогулушуп, датканын чоң уулу Жаркын байга атасынын датталыгын жана мансап ордун берүүнү талкуулашканда, Жаркын бай мындай оор жүктү өзү ала албай тургандыгын айтып, бул ишти апасы (өгөй апасы) Курманжанга шылтаган. Эки жылдан соң Жаркынбай Ташкен алдында окко учуп өлгөндө мындай ишти Абдыллабекке сунуш кылганда ал да көнгөн эмес: бул оор милдетке апасы гана татыктуу экендигин айткан. Анда Абдыллабек Ош шаарынын акими болучу.

Алымбектин калган балдарынын баары ар кай болуштуктарда болуш болуп иш

ханы эми жерине бара албасаң, Меккеге ажы кылууга кетип, калган өмүрүңдү дин жолуна жумша деп кеңеш берет. Бирок Абдылла бек «өз Меккемди, асыл жеримди таштап, Арабстандан тапкан жыргалым курусун» деп, күйүттөн сары оору болуп зилдеп өлөт. Өлөрүндө: «Жүрөгүмдү кесип барып, Алай жерин басканыңарда, анын топурагын оюп көөмп койгула» деп керээз калтырат. Ырас эле ал өлгөн соң, жүрөгүн Алайга апкелип көмүшкөн экен дешет.

Алымбек-датканын дагы бир уулу Камчыбек орус бийликтери менен болгон чатактан улам 33 жаш курагында, шаарга аким болуп турганында Ош базарында дарга тартылгандыгын калың эл жакшы билет. Ал өкүмдүн жүзөгө ашырылышына Курманжан датка өзү катышкан —орустар өлтүрбөй калтырышар бекен деп үмүттөнгөн. Ошон үчүн өзүн узатышкан эки кемпири менен (бизче —адъютанттары менен) Ош шаарына келген. Датка-кемпирдин келишин күткөн орус-жазалоочу офицерлери Камчыбекти өзү асылар дар алдына апкелип, күрсүгө отургузуп күтүп турушкан экен. Камчыбек түнжүрөп ойлуу отурат.

Колониалдык орус бийликтери сүр болсун үчүн элди аябай кеп чогулттурушкан. Ошол кутологон элди аралай атчан бастырып, Курманжан кирет. Эл жайыла берет. Ойлуу шылкыйган уулун көрүп, кемпир үн салат:

— Айланайын Камчыбек уулум! Неге башыңды салып шылкыясың? Сен уурулук кылып, же ушак сүйлөп, бул тагдырга кириптер болуп отурганың жок. Сенин атаң Алымбек-датка да, агаларың Жаркынбай менен Абдыллабек даткалар да, эл-жери үчүн, ыйык дини үчүн, каптап келаткан капырлардын жолун тосушуп, алтын баштарын беришкен.

соң, 1907-жылы 1-февралда Курманжан датка 96 жаш курагында дүйнөдөн кайтыптыр. Бүткүл эл жана орус бийликтери абдан зор урматсый менен Ош шаарынын Сулайман тоосунун этегиндеги Сары-Мазарга коюшат.

Алымбек-датканын небере-чеберелеринин ичинен Совет бийлигине кызмат кылып, көрүнүктүү иштер иштегендери да бир топ. Маселен, Камчыбектин кичи уулу Кадырбек 20-жылдарда ЧКнын белдүү мансаптарын ээлеген: совет бийлигинин душмандары болгон далай басмачыларды өз отряды менен кыйратып жоготкон: айрым корбашыларды колго түшүргөн... Өзгөчө, Мойдунбек корбашыны колго түшүргөн амалын— ага кошо катышкан Папандык 98 жаштагы Калы деген карыя мага абдан кызыктуу кылып айтып берген.

Мойдунбек корбашы колго түшпөй бир топ жылдар жүргөн. Ошондо, кыязы, 1922-жылы болсо керек, Кадырбек Мойдунбекке ортомчу жиберип, Совет бийлиги менен жарашууга чакырыптыр. Кызыл-Кыяга жакын жердеги бир кыштакта 50дөй солдаттары менен экөө жолугушат. Сүйлөшүп, документтер даярдамыш болуп отурушкан дейт. Качан гана эт бышып, колго суу куюлуп жатканда, төрдө отурган ноопуруш Кадырбек семиз Мойдун-Бекти кекиртектен алып, чалкасынан басты дейт. Мурдатан даяр турушкан ЧКнын адамдары тапанчаларын сууруп тура калышты дейт. Мойдун-бектин жигиттери даяр эместигинен бы же тим эле ошо кан кордон кутулалы деп жардашканбы, иши кылып, каршылык көрсөтүшкөн жок дейт.

Ошентип, душманды колго түшүргөн соң, Мойдун-бекти жайдак атка мингизип, буту-колун бек байлап алып жөнөшкөн. Шаарда ал өлүм жазасына өкүм кылынган. Анан бүт шаар элин чогултуп

авлади (укум-тукуму) тууралу— анын кланы тууралу кыскача, болсо да сөз кылып өттүк. Алдын-ала жыйынтыктап айтар бир сөз: Алымбек—кыргыз элинин жомок тарыхындагы эмес, жандуу тарыхынын кең асманында чолпон жылдыздай жаркырап жанган инсандардын бири... Биз эми мындан ары—эгемендүү мамлекет болгонубуздан соң—баягы колониалдык идеология сызып берген схема боюнча эмес, кыргыз элинин реалдуу да, акыйкат да тарыхынын позициясынан баа берип, ошондойчо мамиле кылышыбыз керек. Алымбек-датка улуттук тарыхыбызда улуу инсан катары андан ардактуу ордун алышы зарыл. Бүгүн деле башыбызга сиңип калган коммунисттик баалардын критериясынан чыга албай, аны булгап-тилдей бергенибиз менен, келечек муундар — тарыхыбызга коммунисттик идеологиянын жагдайында эмес, дүйнөлүк акыйкат тарых жагдайында бааланган муундар. Ошондой эле дүйнөлүк акыйкат тарыхтын өзү аны актап-жактап алат. Анткени ал өз доорунун курч саясы- экономикалык турмушунун чордонунда жашап, ошол атмосферада алдыңкы чекте, прогресс жагдайында чыныгы атуулдук (патриоттук) позицияда турган— кыргыз элинин тагдырын бир мүнөткө да унутпай, тим эле унутпай эмес, ал үчүн алтын башын аябай күрөшүп өткөн инсан... Уруучулук, уруучулдук деңгээлде бытырап жаткан кыргыздын оң-солун бириктирип, күрдөөлдүү, бирдиктүү эл болушун, өзүнчө мамлекеттүүлүккө ээ болушун самаган, самап гана тим болбой, ал үчүн реалдуу күрөштөр жүргүзгөн. Муну биреөлөр мансапкорлук үчүн гана жасаган аракеттер деп менмен синип баалашы мүмкүн. Жок, антсек барып турган адилетсиздик, атайылап жасаган каранээт көралбастык болот. Маңкурттук болот...

Башкасын коёлу, ар бир

Бул ишти жүзөгө ашыруу бүгүнкү замандын курулуш тажрыйбалары үчүн, курулуш техникалары үчүн, көрүнүктүү усталарыбыз үчүн анчалык деле оорчулукка турбай турган иш. Андан калса, ал медресе имаратынын төрт тарабынан тартылган фотографиялык сүрөттөрү белгилүү. Вакифтик архивдерде, орус колониалдык администрациясынын канцеляриялык архивдерде да анын сүрөттөрү жана чертеждору бар экен. Кыскасы, Ак-медресенин имаратын калыбына келтирүүнүн илимий перспективалары бар.

Минтип тарыхый баалуу эстеликтерди калыбына келтирүүнүн тажрыйбалары Орто Азия, Казакстанда, Тажикстанда, Түркмонстанда көп эле топтолуп калбадыбы. Башканы коюп, өзүбүз дегүлөрдү айтсак деле сөзгө арзыйт. Өзгөндөгү атактуу мунаранын жанындагы үч мавзолей (Султания) урап, үстү биротоло түшүп, дубалдары көчүп, ичиндеги күмбөздөрдү казылып, (аферист-окумуштуулар казышкан) таптакыр чалдыбары чыгып калган эле да... Азыр реставрация жүзөгө ашырылып, XI—XII кылымдардагы жерибиздин, маданиятыбыздын тарыхынан кабар берип, жаркырап турат. Орус мамлекети да ошондой камбылдыкты азыр кызуу да, зор масштаб менен да жүргүзүп жатат. Маселен, азыр— бир кезде коммунисттик бийлик уратып-жардырып таштаган Храм Спасителя деген чиркөөсүн кайра курдуруп жатат. Бул үчүн ал мамлекеттер миллиондогон, милли арддаган каражаттарын да аяшкан жок.

Алымбек-датканын медресе имараты калыбына келтирилсе, каңгырап бош турмак эмес, Аалый медресе (университет) иштеп, теология, философия, тарых, астрономия, математика сыяктуу байыркы илимдерди бүгүнкү илим деңгээли менен жуурулуштура окутуп, билим берсе, кандай гана сонун.

кыска- кыска маалыматтар бере кетүүгө аракеттенели.

в) АВЛАДИ

Алымбек-датка өзү менен душмандашып калган Малаханды кулатып, тактыга «Ша-Мураттыы коюп, өзү баш вазирликти ээлөө менен, эми жыландай сойлоп келаткан орус баскынчылыгынын жолун Орто Азия мусулмандарын уюштуруу менен тособуз деп зор максаттар менен жашап турган шартта, күтүүсүз жерден башы кетип, өмүрү трагедия менен аяктады. Мындай болушу жалгыз гана кыргыз эли эмес, хандыктын бүткүл элдери үчүн да, Борбордук Азия элдери үчүн да өкүнүч болду.

Анын өмүрү чорт үзүлсө да бүт бийлиги, бүт байлыгы жалп этип өчүп калган эмес, бийлигин да, байлыгын да акылман жары, арстандай алты уулу улантып кетишкен. Андан соң неберечеберелеринин да жолдору узун болгон. Ал жолдор бүгүнкү күндөргө чейин созулат.

Алымбек-датка өлгөнгө чейин эле бүт элге, хандыктарга чейин зор ишмер катары таанымал болуп калган Курманжанга Бухара хандыгы, андан соң, Кокон хандыгы «датка» деген наамдарын беришти— муну менен Курманжан өз жары Алымбектин бийлигин белгилүү даражада моралдык жактан улантып кетти.

Аял заттын коомдук иштерге жараксыз катары, эркектерден кем санаган ислам идеологиясы бул традициясын унутуп, Алымбектин баары ар кай болуштуктарда болуш болуп иштеп турушкан. (Мындай милдетти аларга, Курманжан менен Ферганонын аскер губернатору Скобелев экөөнүн аралыгында тынчтык келишими түзүлгөн соң, бул чөлкөмгө Түркестандын генерал-губернатору фон Кауфман келгенинде өзү дайындап кеткен.) Бир гана Абдыллабек-датка орус бийликтери менен келишпей, 1873—76-жылдарда Полотхандын (кыргыз уулу Молдо Ысактын) жетекчилиги алдында жүргүзүлгөн Паргана элдеринин эркиндик көтөрүлүшүндө кол башчы катары активдүү күрөшкөн, көп жеңиштерди уюштурган. Кокон хандыгын орус падышачылыгына кошуп алышкандан кийин да кол курап, орустарды Ферганадан кууп чыгуу аракеттерин жүргүзгөн. Бирок ал Алайдын Жаркырак капчыгайында орус генералы Скобелевдин жазалоочу отряды менен болгон салгылашууда жеңилип, Ооганстанга өтүп кеткен. (Тоо арасындагы таал согуш үчүн Скобелев жергиликтүү элдердин өкүлдөрүнө таянган. Ал үчүн Чүйдөн Шабдан манапты чакырткан. Алар тоо арасында али даяр боло элек Абдылдабектин колун курчап беришкен... Ал үчүн кыргыз саткындары сыйлыктар, ордендери алышкан.)

Абдыллабек апасы үгүттөсө да (орус бийликтери ага Оштун акимдигин берүүгө убадалашкандыгын билдирсе да) макул болгон эмес. «Мен асыл жеримден, ак пырлардын жолун тосушуп, алтын баштарын беришкен. Сенин жолуң да дал ошондой болду. Жүзүң жарык. Башыңды сыймыктануу менен өйдө көтөрүп отуруп кеткин... А мен сага берген ак сүтүмө ыраазымын, уулум!

Ошондо Камчыбек ордунан ыргып туруп, өзү эле күрсүгө ыргып чыгып, сыйыртмакка башын салган экен. Орус солдаттары барабандарын дабырата чалып, анан бири күрсүнү ыргыта тепкенде, салаңдап селкинчек тебе түшкөн дар жыгачы карс сынып, кулап түшкөн экен. (Дар курган усталар атайын уюштурганбы, ким билет.)

— Болду! Шарт ошо... Камчыбек жазасын өтөдү!— деп кыйкырган экен датка-кемпир.

Чыгыш салтында ошондой экен —кайрадан тартылбайт экен. Бирок «биздин алдыбызга кемпир чөгөлөп-жылып келбеди» деп ызаланган орус офицерлери Камчыбекти кайрадан дарга тартууга буйрук беришет. Ошондо, кемпир өз адамдарына кылчайып айткан экен:

— Булардан акыйкаттык да, ырайым да күтүүгө болбойт. Камчыбектин сөөгүн беришсе, Мадыдагы үйгө апаргыла!— деп, минген бээсинин башын арта буруп, катуу жүрүп кеткен экен.

Үйүнө жеткен соң, төрүнө олтуруп, кандуу көз жаш менен, чексиз ич күйүтүн кошогу менен чыгарган дешет. (Айрым саптарын гана келтирүүгө аракет кылалы.)

Он бешинде токтондук жазасына өкүм кылышкан. Анан бүт шаар элин чогултуп, Сулайман тоосунун алдында Мойдун-бекти ЧКнын адамдары өкүмдү жүзөгө ашырышкан.

Бирок да Кадырбектин тагдыры деле жакшы болгон эмес: большевиктердин эски адаты боюнча, анын кызматын пайдаланып алган соң, 1920-жылы «Кулактарды тап катары жоюу» саясатын жүзөгө ашырып жатканда, «Чоң атаң менен чоң энең даткалар болушкан экен, сен биздин тап душманыбыздын тукуму экенсиң» деп камакка алышып, анан атып жок кылышкан... 1955-жылы гана «ал ак жерден сталиндик репрессияга дуушар болгон экен» деп акташып, бала-чакаларына компенсация төлөшкөн. Мына тагдырдын шылдыңы...

Алымбек-датканын тукумдарынын дагы бири— бизге замандаш болуп калган Муса Мырзапаязович Адышев болбодубу. Ал киши кыргыз илимине зор эмгеги сиңирген: геология илимдеринин доктору болгон Кыргызстандын илимий геологиялык картасын түзгөн, Кыргыз ССР илимдер Академиясынын академиги болгон, ушул Академиянын Президенти болуп туруп, 64 жаш курагында мүрт кетип көз жумду.

Ошо чоң Алымбек-датканын авладинен болгон бир мойсопут адам менен сүйлөшүп отурсам, Алымбек-датканын тукумдары азыр ондоп эмес, жүздөп саналат. Баары турмушта өз татыктуу орундары бар адамдар.

Башкасын коёлу, ар бир кудурети бар адам баюу, биринен экинчиси өтүп кетүүгө жан үрөп умтулган шарттарда, Алымбек-датка миллион-миллиондогон каражаттарын сарп кылып, Ош шаарына Самаркан, Бухара тибиндеги имаратын карапа кирпичтен салдырып, туштушуна арыктар чыгартып, жолдорун оңдотуп, соода түйүндөрүн ачтырып, Ак-Медресесинде өзү анын мутаваллийи (ректору) болуу менен, баарыдан мурда кыргыз-кыпчак, өзбек, тажик, уйгур адамдарынын улутун ылгабай, алардын жүздөгөн-миңдеген балдарын окутуп, алыстан атактуу аалымдарды чакыртып, аларга маяналар, стипендиялар төлөп, тамак-аш, жатакана, кийим-кече, дагы башкалары менен камсыз кылып алыстан келген кербендер үчүн кербен-сарайлар салдырып, ушулардын баарын өкмөт эсебинен эмес, өз чөнтөгүнөн сарптап отуруу деген—эмне деген кемеңгерлик!? Ушунун баарын ал байлыгымды арттырайын деп эмес, түнжурап караңгылыкта жаткан кыргыз элимин көзү ачылса, башка элдерден кем болбосо, заман агымында караңгылыкка чөгүп кетпей, билим менен демденип демеп акса экен деп жасаган.

Ушулардын баарын жооруп-кайталап айтып жаткан дагы максатым эмне? Максатым биреө гана; азыр заман, кудайга шүгүр, өзгөрдү, эгемендүү мамлекет болдук, ошон үчүн тарыхыбыз... лим берсе, кандай гана сонун.

Ошону менен бирге, Ак-Медресе калыбына келтирилсе, кыргыз элинин жана Кыргыз мамлекетинин Алымбек-датка менен энебиз Курманжан-датканын арбагына урматтап коюлган тарыхый эстелик болуп калмак!

Кечиктирбей ишти уюштуруудан баштоо керек. Алымбек-датканын туулган күнүнүн 200 жылдыгы жакындап келатат —4—5 жыл калды—200-жыл! Максатка жетип, кооз имаратты калыбына келтире кайра куруп, Ак-Медреседе аалый окуу жайын ачып, анан алыстан-жакындан меймандар чакырып, Алымбек-датка менен Курманжан-датканын арбагына куран окуу өткөрүлсө, элибиздин тарыхынын алтын барактарына жазылууга татыктуу окуя болбойт беле!

Ал үчүн азыртан официалдуу комиссия түзүү керек: анын төрагасы Ош облусунун акими болушу зарыл. Анан ага мамлекеттик саясатчылар, окумуштуулар, маданият ишмерлери, айрым чарба жана өнөр жай жетекчилери, курулуш уюмдарынын өкүлдөрү, дагы башкалар катышса, максатка ылайыктуу болмок. Мындай иш башталып кетсе, материалдык жактан жардамдар көрсөтүүгө чарбалар, өнөр жай жетекчилери, жаш бизнесмендерибиз, маданий уюмдар, айрым адамдар деле, эң аягында мамлекетибиз да карап турбас.

Аягы.